

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO-OBRONNY
INSTYTUT EKONOMIKI OBRONY

AON wewn. 4322/91

Egz. Nr 14

Pplk dr Janusz OLSZEWSKI
Pplk dr Janusz PŁACZEK
Mjr dr Mirosław SULEK

PORÓWNANIE MOŻLIWOŚCI MILITARNYCH ORAZ WYDATKÓW WOJSKOWYCH POLSKI I WYBRANYCH PAŃSTW

MATERIAŁY I STUDIA
Nr 5/1991

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej

S/1650

05-001650-002-0

62602

1991

WARSZAWA

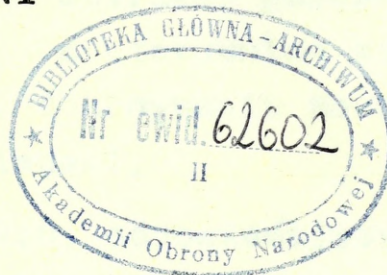

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ STRATEGICZNO-OBRONNY
INSTYTUT EKONOMIKI OBRONY

AON wewn. 4322/91

Egz. Nr ~~1~~ 2

Pplk dr Janusz OLSZEWSKI
Pplk dr Janusz PŁACZEK
Mjr dr Mirosław SUŁEK

PORÓWNANIE MOŻLIWOŚCI MILITARNYCH ORAZ WYDATKÓW WOJSKOWYCH POLSKI I WYBRANYCH PAŃSTW

MATERIAŁY I STUDIA
Nr 5/1991

WARSZAWA

1991

WPROWADZENIE

Niemal w każdej dziedzinie życia dąży się do określenia, zmierzenia jej podstawowych parametrów. Dotyczy to również szeroko ujmowanej sfery obronno-ekonomicznej. Obok innych aspektów dążenie takie jest inspirowane przez potrzebę porównania poziomu obronno-ekonomicznego naszego kraju z otoczeniem bliższym i dalszym. Istotne jest to, zwłaszcza przy dokonywaniu porównań Polski z naszymi bliższymi i dalszymi sąsiadami.

Istnieje więc potrzeba stworzenia nowych, odpowiadających przesłankom końca XX i początku XXI-wieku kategorii, czy też kryteriów pomiarów tego potencjału.

Na obronność kraju składają się przede wszystkim potencjał ekonomiczny, militarny, naukowy i określone sojusze i nie trudno zauważyć, że pomiar tych wielkości, a następnie ich porównanie jest przedsięwzięciem trudnym. Można jednak sądzić, że właśnie znajomość tych potencjałów i możliwość ich porównania w skali geopolitycznej jest niezbędna przy tworzeniu doktryny obronnej. Bez tej znajomości tworzona obecnie doktryna może stać się w swym podstawowym zakresie zbiorem życzeń, mało realnych założeń, a nawet wskazaniem nietrafnych kierunków działań.

Praca składa się z dwóch części ujmujących w różnym zakresie problematykę obronno-ekonomiczną. Pierwsza z nich traktuje o kategoriach dotyczących porównania możliwości militarnych państw, gdzie zaprezentowano metody szacowania potencjału obronno-ekonomicznego i jego obliczone wielkości dla kilkunastu państw.

Druga część - określone uszczegółowienie badania potencjału obronno-ekonomicznego - ujmuje porównanie wydatków wojskowych wybranych państw Europy w latach osiemdziesiątych. Wyczerpująca analiza porównawcza tych wydatków pozwala przede wszystkim usytuować wydatki wojskowe Polski na tle innych państw europejskich. Obok, w wielu przypadkach niekorzystnych wielkości dotyczących Polski, chcemy tu zwrócić uwagę na udział wydatków wojskowych w dochodzie narodowym. Wyciągnięcie wniosków dotyczących stabilności dotychczasowej polityki w tym zakresie pozostawiamy Czytelnikowi.

dr Janusz Olszewski
dr Janusz Płaczek
dr Mirosław Sułek

1. KATEGORIE UMOŻLIWIAJĄCE PORÓWNANIE MOŻLIWOŚCI MILITARNYCH POLSKI I WYBRANYCH PAŃSTW

Ustalono już przed 200 laty prawidłowość mówiącą, że możliwości militarne państwa przede wszystkim zależą od warunków ekonomicznych. W miarę upływu czasu i prowadzenia przez ludzką szereg wojen, zależność ta nie traci aktualności, a wręcz przeciwnie jest coraz silniejsza. Stąd też poniższe rozważania dotyczyć będą płaszczyzny ekonomicznej pomijając inne czynniki. Między innymi: postęp naukowo-techniczny, czas i przestrzeń. Należy dodać, że ww. czynniki są silnie skorelowane z wielkościami ekonomicznymi, która stanowi skondensowany wyraz odzwierciedlenia rozwoju społecznego.

W literaturze ekonomiki obrony szacowanie możliwości militarnych państwa i jego międzynarodowych porównań zajmuje poczesne miejsce. Jest ono bowiem przydatne w praktyce do oceny możliwości wojenno-ekonomicznych przeciwnika, własnych, jak i sojuszników. Tym samym do określenia podstaw i warunków bezpieczeństwa międzynarodowego i własnego. Informacja ekonomiczno-obronna może służyć jako wskazówka odnosząca się do całej gospodarki narodowej, sektora zbrojeniowego, wydatków militarnych infrastruktury techniczno-ekonomicznej, lokalizacji działalności gospodarczo-obronnej, sił zbrojnych, obrony cywilnej itp.

Należy przypomnieć, że w przeszłości w różny sposób próbowano określać możliwości wojenno-ekonomiczne państwa. W zależności od rozwoju społeczno-ekonomicznego i charakteru wojen wymieniano jako atrybuty potęgi militarnej: zasoby kruszców szlacheckich, stan handlu zagranicznego, liczbę ludności, zaawansowanie przemysłowe, produkcję stali, dochód narodowy, wydatki wojskowe, obszar, ukształtowanie powierzchni kraju i granic. Jak widać każda z tych kategorii wyraża zupełnie inny aspekt zagadnienia. Trzeba pamiętać,

że były one dostosowane do panującej w danych latach myśli obronno-ekonomicznej. Zmiana charakteru wojny, z ograniczonego w przestrzeni i intensywności pozyskiwania dóbr do prowadzenia działań bojowych w wojnę totalną, zaangażowała nie tylko wydzielone do jej prowadzenia armie i zasoby, ale również zaplecze gospodarcze. Skłoniło to do prób dokładniejszego sposobu szacowania możliwości militarnych państwa. Obecnie przyjmuje się że tkwią one w potencjale obronno-gospodarczym państwa.

Sam termin potencjał oznacza - "zasób możliwości, mocy, zdolności wytwórczej tkwiący w czymś"^{1/}. Użyty z odpowiednim przymiotnikiem otrzymuje znaczenie określone przez niego. Stąd też potencjał obronno-ekonomiczny reprezentuje dwie płaszczyzny zainteresowania. Pierwszą z nich jest potencjał obronny^{2/}, drugą zaś potencjał ekonomiczny, wyrażający całokształt możliwości produkcyjnych obejmujących warunki produkcji i zasoby pracy w całej gospodarce narodowej^{3/}.

Możliwości realizacji celu pokojowego - rozwoju społeczno-gospodarczego każdego państwa - uzależnione są od jego potencjału ekonomicznego, który reprezentują siły ekonomiczne /siły wytwórcze/ zapewniające produkcję dóbr i usług potrzebnych społeczeństwu^{4/}. Najczęściej przyjmujemy, że syntetycznym miernikiem potencjału ekonomicznego jest wielkość wytworzonego dochodu narodowego.

Realizacja celu obronnego - intensyfikacja produkcji wojennej - wynika z możliwości wykorzystania potencjału obronno-ekonomicznego, rozumianego jako "zdolność sił ekonomicznych do wykonania określonej produkcji i usług wojennych w czasie mobilizacji gospodarczej i gospodarki wojennej"^{5/}. Stąd też można mówić, że materialną podstawą potencjału obronnego jest gospodarka narodowa. Stwierdzenie to prowadzi do rozważań nad tym potencjałem, a ściślej nad sposobem jego pomiaru i porównań w skali międzynarodowej.

1/ Słownik Wyrazów Obcych, PWN Warszawa 1980, s.594

2/ "Potencjał obronny wyraża granicę możliwości oddania przez system państwowy sił i środków na potrzeby wojny we względnie krótkim czasie najwyższego zagrożenia jego bytu państwowego i biologicznego. Granica ta teoretycznie jest zbieżna z wartością produkcji globalnej, z wartością majątku narodowego" - A. Rogucki, Analiza systemów w planowaniu obrony MON, Warszawa 1975, s.286.

3/ Por. Potencjał obronno-ekonomiczny. Teoria i praktyka, AE Poznań zeszyt nr 271, Poznań 1979, s.69

4/ Por. W. Stankiewicz, Wybrane problemy ekonomiki wojennej, MON, Warszawa 1989, s.28

5/ Z. Kołodziejak, Hasło do słownika wojskowej terminologii ekonomicznej, "Myśl Wojskowa" 1989, nr 5, s.122.

Z wstępnej analizy definicji potencjału wynika, że sprawa nie jest prosta z kilku powodów. Przede wszystkim mamy tu do czynienia z przewidywaniem okresów przyszłych, z czym wiąże się poważne trudności prognozowania, precyzyjnego programowania, planowania. Po drugie miary potencjału stanowią złożony agregat różnorodnych wielkości. "Kalkulacja potrzeb przyszłego konfliktu oznacza nie tylko zestawienie jednej strony bilansu. Drugą stronę stanowią oczywiście możliwości pokrycia tych potrzeb ze strony gospodarki narodowej państwa uczestniczącego w konflikcie. Jeśli kalkulacja potrzeb /.../ nie należy do spraw łatwych, to i zagadnienie oszacowania możliwości tj. potencjału obronno-ekonomicznego, nastrocza wiele trudności.^{6/}

Trzeba też powiedzieć, że pomiar tych możliwości w odniesieniu do czasu przyszłego zawiera pewien ładunek błędu. Im odleglejsza prognoza tym mniejsze jej prawdopodobieństwo.

Wszelkie analizy potencjału i ich przydatność dla celów praktycznych uwarunkowane są możliwością opracowania trafnej koncepcji dotyczącej charakteru przyszłego konfliktu. Inne są potrzeby ekonomiczno-obronne kraju zagrożonego wojną gospedarczą, wojną ograniczoną, konwencjonalną, czy też wojną totalną z użyciem broni jądrowej.

Nie jest również rzeczą łatwą znaleźć wspólny mianownik dla całej gamy różnorodnych nośników składających się na potencjał obronno-ekonomiczny, tak aby można było dokonać jego pomiaru jednym syntetycznym wskaźnikiem.

Literatura obronno-ekonomiczna zawiera liczne propozycje pomiaru potencjału obronno-ekonomicznego. Większość z nich powstała w latach 50-tych i 60-tych, co wobec zmian priorytetów rozwoju ekonomicznego wynikających z postępu naukowo-technicznego w oczywisty sposób obniża ich przydatność i siłę argumentacji. Nadal więc próbuje się szukać takiego modelu, który lepiej odzwierciedlałby aktualne uwarunkowania.

6/ W. Stankiewicz, Potrzeby ekonomiczne potencjalnej wojny i ich zaspokojenie. Materiały i Studia WAP 1980, nr 86, s.25.

Znane są dwa podejścia rozwiązywania problemu pomiaru potencjału obronno-ekonomicznego:

- konstruowanie mierników syntetycznych, które w ujęciu agregatowym umożliwiają przybliżony, ogólny pomiar;
- analizę poszczególnych elementów potencjału, tworzenie mierników analitycznych określających ilościowo wielkości poszczególnych czynników potencjału.

Zarówno mierniki syntetyczne, jak i analityczne znajdują zastosowanie w analizie potencjału obronno-ekonomicznego. Pierwsze z nich stosuje się do ocen przybliżonych ale całościowych, np. do porównania dochodu narodowego określonych państw, drugie zaś do badań szczegółowych np. dotyczących rozmiarów produkcji stali, metali kolorowych, żyzek określonych typów, półprzewodników itd.

Do metod syntetycznych dotychczas stosowanych można zaliczyć: metodę K. Knorra, metodę W. Fucksę, metodę syntetycznego wskaźnika potencjału obronno-ekonomicznego W. Stankiewicza, metodę pomiaru potencjału M. Sułka, czy "Modeli" A. Madejskiego, D. Jatczak^{7/}.

Do uniwersalnych metod analitycznych należą: metoda bilansowa, metody statystyczne /St. Żyromski, St. Ciastoń/ i normatywne /J. Zagórski / oraz wielowymiarowa analiza porównawcza.

Należy zaznaczyć, że niektóre propozycje metod szacunków i pomiarów potencjału obronno-ekonomicznego są albo bardzo trudne do kwantyfikacji /propozycje: K. Knorra, W. Stankiewicza, J. Zagórskiego/, albo się nieco zestarzały /np. model W. Fucksę/.

Poniżej, bez wdawania się w szczegóły metodyki badań, zostaną zaprezentowane końcowe wyniki szacowania potencjału obronno-ekonomicznego wybranych państw wg trzech metod:

- a/ jednej z metod wielowymiarowej analizy porównawczej - metody głównych składowych,
- b/ modelu Sułka wg wzoru: $P = e^{\log \left[\frac{mD}{a} L^b p^c \right]}$,
- c/ modelu Fucksę wg wzoru: $M = \frac{M_a + M_e}{2}$.

^{7/} Por. K. Knorr, Wojennyj potencjał gosudarstw, Moskwa, Wojen, Zdat. 1960, s. 301-311; W. Fucks, Formeln, zur Macht, Stuttgart 1965; Ekonomika Obrony, WAP Warszawa 1980, s. 379; W. Stankiewicz, O jednolity syntetyczny wskaźnik potencjału wojenno-ekonomicznego, Zeszyty Naukowe WAP 1962 nr 2 s. 3; M. Sułek, Uproszczony sposób szacowania potencjału wojenno-ekonomicznego, Myśl Wojskowa 1990, nr 11-12; A. Madejski, D. Jatczak, System modelowania walki zbrojnej, ASG, Warszawa 1988, s. 1-11.

Ad a/ Wielkość syntetycznego czynnika cząstkowego potencjału obronno-ekonomicznego wybranych państw w latach 1985-1992

Lp	Państwo	Kod państwa	1985	1990 ^x	1992 ^x
1.	ZSRR	SUN	10,402	11,041	11,088
2.	USA	USA	10,246	9,410	9,569
3.	Japonia	JAP	1,099	1,447	1,098
4.	RFN	DEU	0,410	0,409	0,416
5.	Francja	FRA	-0,064	-0,026	-0,076
6.	Wielka Brytania	GBR	-0,672	-0,767	-0,834
7.	Włochy	ITA	-0,938	-0,823	-0,876
8.	Polska	POL	-1,121	-0,958	-1,029
9.	Hiszpania	ESP	-1,339	-1,006	-1,064
10.	NRD	DDR	-1,0817	-1,625	-1,705
11.	Czechosłowacja	CSK	-1,849	-1,631	-1,701
12.	Jugosławia	JUG	-1,852	-1,565	-1,899
13.	Węgry	HUN	-2,177	-1,946	-2,029
14.	Bułgaria	BGR	-2,209	-1,961	-2,038
15.	Szwecja	SWE	-2,211	-1,960	-2,038
16.	Grecja	GRC	-2,263	-2,005	-2,087
17.	Finlandia	FIN	-2,305	-2,063	-2,111
18.	Dania	DNK	-2,325	-2,121	-2,206
19.	Szwajcaria	CHE	-2,363	-2,158	-2,249

x/ - prognoza wykonana wiosną 1989r. metodą funkcji trendu, na podstawie danych dotyczących wielkości tych czynników w poszczególnych państwach za lata 1977-85.

Źródło: J. Płaczek, A. Sobolewski, Rezerwy potencjału obronno-ekonomicznego, w: Rezerwy - konflikty - obrona, AE Poznań, WAP Warszawa, WSOSK - Poznań 1989, s.69.

Uwaga - bazę do obliczeń stanowiły Roczniki Statystyki Międzynarodowej GUS oraz Unctad Commodity Yearbook 1987, New York 1988.

Badania przeprowadzone metodą głównych składowych. Jest to ortogonalne przekształcenie zbioru czynników wyjściowych o równomiernie rozłożonej wariancji w zbiór czynników syntetycznych o malejąco rozłożonej wariancji^{8/}. W wyniku obliczeń uzyskano jeden wektor reprezentujący w sposób syntetyczny wszystkie czynności wyjściowe. Wyjaśnia on sobą ponad 85% ogółu informacji zawartej w czynnikach potęgotwórczych przyjętych do analizy, a każdy był skorelowany z nim na tym samym poziomie /dla 1985r. wynosił od 0,21 do 0,27/. Świadczyć to może, że wybrane czynniki potęgotwórcze wzajemnie się uzupełniają i dotyczą zjawisk wynikających ze zbliżonej struktury społeczno-gospodarczej analizowanych państw.

Do analiz przyjęto 16 rodzajów danych w miarę możliwości najlepiej charakteryzujących wielkość potencjału obronno-ekonomicznego. Były to:

- produkcja energii elektrycznej;
- ludność;
- produkcja mleka;
- produkcja cementu;
- produkcja mięsa;
- produkcja paliw płynnych;
- zużycie nawozów azotowych;
- produkcja stali surowej;
- produkcja tworzyw sztucznych;
- produkcja kwasu siarkowego;
- produkcja aluminium;
- produkcja miedzi rafinowanej;
- produkcja czterech zbóż;
- przewóz ładunków transportem kolejowym;
- produkcja cukru surowego;
- produkcja surowców energetycznych / w przeliczeniu na węgiel kamienny/.

Autorzy tego badania mieli świadomość, że przyjęte czynniki nie w pełni reprezentowały potencjał obronno-gospodarczy, gdyż odzwierciedlały przede wszystkim jego stronę zasobową, bezpośrednio nie uwzględniając sfery techniczno-technologicznej oraz organizacyjno-zarządzającej.

8/ Por. L. Smolaga, A. Sobolewski, Metody analizy struktury potencjału wojenno-gospodarczego i jego reprodukcji z uwzględnieniem postępu technicznego. Materiały i Studia WAP 1982, nr 101, s. 69.

Ad b/ Wskaźniki potencjału obronno-ekonomicznego wybranych państw w latach 1985-87 obliczone metodą M.Sułka /wskaźnik względny USA=1000/

Lp	Kraj	Kod państwa	L a t a		
			1985	1986	1987
1.	USA	USA	1000	1000	1000
2.	ZSRR ^{1/}	SUN	494	499	445
			1160	1146	1171
3.	Polska	POL	77	76	75
4.	Czecho-słowacja	CSK	36	38	40
5.	NRF	DEU	127	124	124
6.	NRD	DDR	47	47	49
7.	Hiszpania	ESP	41	39	43
8.	Francja	FRA	132	130	134
9.	Wielka Brytania	GBR	119	116	116
10.	Węgry	HUN	21	20	20
11.	Japonia	JAP	115	116	121
12.	Szwecja	SWE	23	22	23

Źródło: obliczenia własne na podstawie - World Military Expenditures and Transfers /ACDA/ 1988, s.27-67

1/ W mianowniku podano obliczenia na podstawie danych IISS.

Model przyjęty do badań jest kontynuacją koncepcji poprzedników zajmujących się tą tematyką. Łączy on w ciekawej formule matematycznej występujące w innych ujęciach następujące wskaźniki: wydatki militarne, dochód narodowy, liczbę ludności i powierzchnię kraju.

Model proponowany przez M.Sułka ma postać:

$$P = e \log \left(\frac{3}{mD} \cdot L^{\frac{1}{2}} \cdot p^{\frac{1}{4}} \right) ,$$

gdzie: D - dochód narodowy,
m - stopa wydatków militarnych,
L - liczba ludności,
p - powierzchnia kraju.

Przedstawiony wzór ma charakter empiryczny i zarówno rodzaj funkcji, jak i wykładniki potęgowe zostały ustalone na podstawie symulacyjnych badań komputerowych.

Ad c/ Wskaźniki syntetyczne potencjału obronno-ekonomicznego wybranych państw obliczone wg metody Fucks¹/w latach 1985-1990

/wskaźnik względny USA = 1000/

Lp	Kraj	Kod państwa	L a t a	
			M _F - 1985	M _F - 1990 ^x
1.	USA	USA	1000	1000
2.	ZSRR	SUN	635	711
3.	Japonia	JAP	218	223
4.	Francja	FRA	78	99
5.	RFN	DEU	97	92
6.	Wielka Brytania	GBR	68	63
7.	Włochy	ITA	46	44
8.	Polska	POL	29	31
9.	Hiszpania	ESP	27	27
10.	Szwecja	SWE	16	19
11.	NRD	DDR	17	18
12.	Czechosłowacja	CSK	13	14
13.	Jugosławia	JUG	12	14
14.	Szwajcaria	CHE	6	6
15.	Bułgaria	BGR	5	6
16.	Finlandia	FIN	5	5
17.	Węgry	HUN	3	4
18.	Grecja	GRC	3	3
19.	Dania	DNK	2	3

x - prognoza wykonana na wiosnę 1989r.

M_F - wskaźnik obliczony wg metody W. Fucks¹

Źródło: obliczenia własne na podstawie Roczników Statystyki Międzynarodowej GUS oraz The Military Balance 1986-1987, The International For Strategic Studies Londyn 1986

1. Model W. Fucksa uwzględnia trzy elementy:

- produkcję energii elektrycznej /E/
- produkcję stali surowej /S/
- liczbę ludności /P/

Syntetyczny wskaźnik ma postać:

$$M = \frac{M_s + M_e}{2}$$

gdzie: $M_s = P^a \times S^b$

$$M_e = P^a \times E^b$$

przy czym:

M_s = wskaźnik potęgi z uwzględnieniem produkcji stali

M_e = wskaźnik potęgi z uwzględnieniem produkcji energii elektrycznej

M - syntetyczny wskaźnik potęgi /potencjału/

a, b - wykładniki potęg : $a = \frac{1}{3}$, $b = 1$.

Wskaźniki syntetyczne potencjału obronno-ekonomicznego
wybranych państw obliczone wg metody Fucksa za lata 1988-90
/wskaźnik względny USA=1000/

Lp	Kraj	L a t a		
		1988	1989	1990
1.	USA	1000	1000	1000
2.	ZSRR	500	642	710
3.	w tym:			
	Ukraina	85	.	119
	Białoruś	20	.	28
	Litwa	8	.	11
4.	Niemcy	120	106	110
5.	Francja	110	.	100
6.	Polska	33	29	32
7.	Czechosłowacja	19	14	14
8.	Węgry	8	.	4
9.	Szwecja	19	17	20

Źródło: obliczenia własne na podstawie "The Economist"
12-18 January 1991, Narodnoje choziajstwo SSRR 1988,
Rocznik Statystyczny GUS 1990.

Model Fucksa już od dość dawna podlega krytyce. Wynika ona z powolnej degradacji przyjętych czynników jako symptomów potęgi militarnej państwa. Odnosi się to zwłaszcza do produkcji stali, która szczytowy jak dotychczas poziom osiągnęła w 1980 roku. Natomiast produkcja energii elektrycznej ciągle rośnie.

Krytyka podejścia Fucksa jest w pełni uzasadniona, jeżeli odnosi się do państw najwyżej rozwiniętych /postindustrialnych/. W USA produkcja stali spada już od połowy lat pięćdziesiątych. W ZSRR proces ten rozpoczął się trzydzieści lat później. Nieco inaczej należy odnieść się do krajów średnich i mniej rozwiniętych. W tych przypadkach model Fucksa może być jeszcze z odpowiednim zastrzeżeniami stosowany. Niezaprzeczalną zaletę metody Fucksa jest pełna dostępność danych statystycznych i ich naturalna /fizyczna/ postać.

dr Janusz Płaczek

2. PORÓWNANIE WYDATKÓW WOJSKOWYCH WYBRANYCH PAŃSTW EUROPY W LATACH OSIEMDZIESIĄTYCH

WSTĘP

Rządy wielu państw przeznaczają duże sumy na obronę narodową i bezpieczeństwo swych krajów. Wydatki te stanowią ciągły przedmiot zainteresowania nie tylko specjalistów, ale także szerokich kręgów społeczeństwa. Jest to spowodowane potrzebą dokonywania międzynarodowych porównań budżetów wojskowych w aspekcie prowadzonych na bieżące rokowań rozbrojeniowych, a także świadomością społeczną, że wydatki wojskowe zubażają rozwój gospodarczy. Stąd też celem opracowania jest ukazanie współczesnej charakterystyki wydatków wojskowych wybranych państw Europy, a zwłaszcza naszego kraju na tle innych.

Tematyka niniejszego opracowania wywodzi się z pogranicza ekonomiki obrony oraz planowania gospodarczo-obronnego i ma charakter studium analitycznego. Przedmiotem pracy jest analiza kształtowania się wydatków wojskowych wybranych państw Europy w latach osiemdziesiątych. Badaniem objęte przede wszystkim dziesięć krajów a mianowicie: Austrię, Bułgarię, Czechosłowację, RFN, Hiszpanię, Francję, Wielką Brytanię, Węgry, Polskę oraz Szwecję. Okres analizy zamyka się w latach 1980-1989.

W treści pracy zwrócone uwagę na teoretyczne zagadnienia związane ze zdefiniowaniem pojęcia wydatków wojskowych, jak również międzynarodowych porównań kwot przeznaczonych na ten cel. Przedstawiono także istniejące różnice w szacunkach wydatków wojskowych podawanych przez wyspecjalizowane w tym kierunku instytuty zachodnie.

Empiryczna część pracy została oparta o informacje zamieszczone w rocznikach The Military Balance - Londyńskiego Międzynarodowego Instytutu Studiów Strategicznych. Obok tego podstawowego źródła korzystano z Roczników Statystycznych GUS, ustaw budżetowych, a także roczników World Armaments and Disarmament-Sztokholmskiego Instytutu Badań nad Pokojem.

W sferze praktycznych badań zaprezentowano globalne wartości dotyczące wydatków wojskowych wybranych państw Europy, ze szczególnym zwróceniem uwagi na ich strukturę geograficzno-polityczną, oraz wybrane wskaźniki charakteryzujące poziom tych wydatków przypadających na jednego mieszkańca, jednego żołnierza oraz na 1 km² powierzchni kraju. Ponadto przeprowadzono analizę udziału wydatków wojskowych w dochodzie narodowym i budżecie państwa. Wskazano także na istniejące bieguny zbrojeń w Europie.

Dla przeprowadzenia badań z zakresu powyższej tematyki wykorzystano między innymi z metod analizy piśmienictwa, dedukcji i indukcji, analizy i syntezy obronno-ekonomicznej oraz metod matematyczno-statystycznych.

Podstawę teoretycznej strony opracowania stanowiła literatura poświęcona problematyce wydatków wojskowych oraz wskaźników używanych do ich porównań.

Opracowanie może być przydatne profesjonalistom, jak również studentom jako niezbędna pomoc dydaktyczna z zakresu ekonomiki obrony.

1. Identyfikacja pojęcia wydatków wojskowych

Definicje wydatków obronnych występujące w fachowej literaturze wielu krajów i ośrodków naukowo-badawczych różnią się znacznie co do swego zakresu. Dość często występuje dowolność w stosowanej terminologii. Niejednokrotnie pojęcie wydatków obronnych utożsamiane jest z wydatkami wojskowymi lub zbrojeniowymi. Określenia te tylko z pozoru są równoważne. Uchwycenie różnic między innymi sprawdzi się do konieczności rozgraniczenia trzech następujących pojęć: nakładów, kosztów i wydatków.

Przez nakłady obronne rozumie się część nakładów gospodarki narodowej przeznaczonych na cele obronne. Obejmują one nakłady pracy żywej i uprzedmiotowionej wyrażone w jednostkach naturalnych. Do nakładów na cele obronne zalicza się nakłady na:

- utrzymanie żołnierzy i pracowników zatrudnionych w państwie na rzecz obronności;

- świadczenia socjalne dla żołnierzy i pracowników zatrudnionych w państwie na rzecz obronności;
- wyposażenie sił zbrojnych w uzbrojenie i sprzęt wojskowy oraz jego utrzymanie wraz z zapewnieniem niezbędnych zapasów;
- tworzenie i utrzymanie infrastruktury obronnej w gospodarce narodowej;
- budownictwo wojskowe i jego utrzymanie;
- badania, rozwój i wdrożenia techniki wojskowej;
- obronę cywilną;
- modernizację i utrzymanie bazy remontowej i produkcyjnej w przemyśle dla potrzeb obronności.

Przez koszty rozumie się nakłady ujmowane wartościowo, tj w jednostkach pieniężnych. Stąd też koszty obronne to nakłady obronne wyrażone wartościowo. Obejmują one następujący podział wg ich miejsca powstawania:

- w siłach zbrojnych;
- w gospodarce narodowej;
- w jednostkach obrony cywilnej.

Wydatki stanowią rozchód środków pieniężnych na realizację określonych przedsięwzięć.

Przez wydatki obronne rozumie się wydatki ponoszone na funkcjonowanie i rozwój systemu obrony państwa.

W literaturze przedmiotu rozróżnia się w ramach pojęcia wydatków obronnych także wydatki wojskowe i zbrojeniowe. Relacje między nimi można przedstawić następująco:

$$W_o \supset W_w \supset W_z \quad \text{lub} \quad W_z \subset W_w \subset W_o$$

gdzie:

- W_o - wydatki obronne;
- W_w - wydatki wojskowe;
- W_z - wydatki zbrojeniowe.

Z powyższej nierówności wynika, że wydatki obronne są większe od wydatków wojskowych, a te - od wydatków zbrojeniowych. Drugi

zapis mówi o tym, że pojęcie wydatków zbrojeniowych zamyka się w wydatkach wojskowych a te w wydatkach obronnych.

Zależności i strukturę wydatków obronnych, wojskowych i zbrojeniowych można prześledzić na schemacie.

Należy podkreślić, że nie jest to jednoznaczny pogląd występujący w tym względzie w literaturze przedmiotu. Zyskuje on jednak coraz większą aprobatę w tym środowisku.

Schemat 1. Struktura wydatków zbrojeniowych, wojskowych, obronnych

Wydatki bezpośrednie	Zakup uzbrojenia i sprzętu wojskowego Działalność operacyjna /głównie wydatki na eksploatację i utrzymanie sprzętu wojskowego/ Prace badawczo-rozwojowe i wdrożeniowe finansowane przez resort obrony Budownictwo wojskowe	Wydatki zbrojeniowe	Wydatki wojskowe	Wydatki obronne
	Budowa ogólnej infrastruktury wojskowej i jej eksploatacja Zakup i eksploatacja sprzętu technicznego nie zaliczonego do wydatków zbrojeniowych Utrzymanie i szkolenie wojska, w tym wydatki wegetatywne i inne wydatki bieżące wojska			
Wydatki pośrednie	Obrona terytorium kraju Pomoc wojskowa dla zagranicy Prace badawczo-rozwojowe i wdrożeniowe finansowane poza resortem obrony Rezerwy strategiczne Koszty utrzymania wojsk obcych na własnym terytorium Modernizacja i utrzymanie bazy produkcyjnej w przemyśle dla potrzeb obronności Emerytury i renty personelu wojska Obrona cywilna			

Źródło: opracowanie własne na podstawie: P. Wieczorek, K. Żukrowska, Rozbrojenie dla rozwoju, MON 1982 s.62; F. Trojan, Wydatki wojskowe, "Myśl Wojskowa" 1984 nr 10 s.64.

Największą przydatność w porównaniach międzynarodowych wykazuje termin "wydatki wojskowe". Przemawia za tym fakt, że w każdym państwie stanowią one dominującą pozycję wydatków obronnych. Przez wydatki wojskowe rozumie się planowane i ponoszone kwoty pieniężne budżetu państwa na siły zbrojne. Ze względu na stosowanie ujęcia wartościowego dla potrzeb porównań międzynarodowych przyjęcie pojęcia wydatków jest najtrafniejsze.

W praktyce stosuje się klasyfikację wydatków obronnych wyodrębniającą dwa działy - wydatki bezpośrednie i pośrednie. Te pierwsze dotyczą w zasadzie wydatków wojskowych, drugie zaś szerzej płaszczyzny - wydatków obronnych. Jakkolwiek zakres w poszczególnych państwach wydatków bezpośrednich nie jest jednolity, jednak można stwierdzić, że są one związane z istnieniem oraz utrzymaniem sił zbrojnych i urzędzeń wojskowych. Natomiast wydatki pośrednie to wydatki na zaspokojenie potrzeb zarówno w sferze militarnej jak i cywilnej. Związane są one bowiem z: przygotowaniem infrastruktury wojennej, struktur mobilizacyjnych gospodarki, finansowaniem niektórych prac naukowo-badawczych, szkoleniem obronnym ludności.

Cele obronne wielu tych przedsięwzięć są zbieżne z celami pokojowego rozwoju społeczno-gospodarczego, dlatego często wydatki te są trudne do wydzielenia. Przykładem tych trudności jest jednoznaczne zaliczenie wydatków organizacji paramilitarnych, obrony cywilnej, budowy i utrzymania schronów oraz infrastruktury społeczno-gospodarczej. Według niektórych szacunków wydatki pośrednio związane z obronnością wynoszą nawet 20-30% budżetu obrony.

W różnych państwach definicje wydatków wojskowych mają odmienny zakres. Na przykład, według przyjętej terminologii w Pakcie NATO, do wydatków wojskowych zalicza się wydatki na: wojskowe prace badawczo-rozwojowe i wdrożeniowe, na rozwój i utrzymanie infrastruktury, wydatki na zakup sprzętu wojskowego, oraz wydatki na utrzymanie systemu mobilizacyjnego gospodarki a także niektóre świadczenia na rzecz emerytowanych pracowników podległych ministerstwu obrony. Jednocześnie w wydatkach wojskowych nie ujmuje się kwot przeznaczonych na obronę cywilną.

Także wśród wyspecjalizowanych ośrodków badawczych zakres pojemności wydatków wojskowych nie jest jednakowy między sobą. Tak więc podawane informacje źródłowe o wydatkach wojskowych szeregu państw, przez Sztokholmski Międzynarodowy Instytut Badań nad Pokojem /SIPRI/, Amerykańską Agencję Kontroli Zbrojeń i Rozbrojenia /ACDA/, czy Międzynarodowy Instytut Badań Strategicznych /IISS/, nie mogą być bez odpowiedniej korekty wzajemnie zestawiane. Przede wszystkim chodzi tu o zasięg i charakter rodzajów wydatków zaliczanych do wydatków wojskowych. Dlatego w analizach porównawczych wydatków wojskowych poszczególnych państw powinno się zwrócić uwagę na specyfikę wydatków w nich ujmowanych. Najistotniejsze różnice dotyczą zaliczenia lub nie do wydatków wojskowych sum przeznaczonych z budżetu państwa np. na: obronę cywilną, straż graniczną, emerytury pracowników ministerstwa obrony, budownictwo wojskowe, niektóre prace naukowo-badawcze.

W polskiej strukturze wydatków wojskowych najważniejsze ich działy stanowią koszty związane z : utrzymaniem, szkoleniem i wyposażeniem Wojska Polskiego. Nie obejmują one wydatków państwa na służbę graniczną, czy oddziały wojska podporządkowane Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Do wydatków wojskowych nie zalicza się także emerytur pracowników podległych pod MON, jak również części kosztów prac badawczo-wdrożeniowych prowadzonych dla potrzeb tego resortu.

Zaprezentowane powyżej treści, stanowią teoretyczną podstawę do dalszych analiz z zakresu międzynarodowych porównań wydatków wojskowych.

2. Metody międzynarodowych porównań wydatków wojskowych

Problem międzynarodowych porównań wydatków wojskowych należy do złożonych zagadnień metodologicznych i analitycznych. Obciążenie gospodarek narodowych wydatkami wojskowymi może być zobrażowane za pomocą różnorodnych wskaźników. Do tradycyjnych miar tego typu należy zaliczyć ich udział w dochodzie narodowym i budżecie państwa. Dokonuje się także porównań wydatków wojskowych w odniesieniu do: jednego obywatela danego państwa, jednego żołnierza, czy też na jeden kilometr granicy lub 1 km² powierzchni kraju. W analizie porównawczej dąży się do ustalenia relacji

a nie wielkości bezpośrednich. Bada się ponadto strukturę wewnętrzną wydatków wojskowych np. wg rodzajów sił zbrojnych, oraz strukturę funkcjonalną, np. w podziale na płace i inwestycje.

Coraz więcej uwagi poświęca się analizom wydatków na wojskowe prace naukowo-badawcze i rozwojowe, odniesione do wartości produkcji zbrojeniowej, oraz ich stosunku do wydatków na badania i rozwój w sektorze cywilnym. Analizy porównawcze prowadzi się w okresach kilkuletnich, co pozwala uchwycić istotne zmiany i tendencje. Porównuje się często wydatki wojskowe z wydatkami na oświatę, kulturę i ochronę zdrowia, a także z przeciętnym wynagrodzeniem pracowników. Oczywiście analizę powinno się prowadzić stosując dwa rodzaje cen: bieżące to znaczy obowiązujące w danym roku i stałe - za które przyjmuje się ceny ukształtowane w określonym roku, bądź w jednym z porównywanych lat.

Innym ważnym problemem, w celu wzajemnego porównywania poszczególnych wydatków wojskowych jak również dochodu narodowego i budżetu państwa państwa jest sprawa ich wyrażenia we wspólnej walucie. Powszechnie rolę tę spełnia dolar amerykański /USD/.

Teoria badanego zjawiska zwraca uwagę na potrzebę uwzględnienia, przy próbie dokonywania prognoz tych wydatków lub projektów redukcji zbrojeń na następujące elementy:

- jakość danych źródłowych wydatków wojskowych;
- różnice w treści kategorii wydatków wojskowych;
- ograniczoną porównywalność walut narodowych /kursy walutowe i skutki inflacji/;
- trudności w ustaleniu rzeczywistych kosztów produkcji zbrojeniowej zniekształconych przez różnego rodzaju dotacje, ulgi i preferencje;
- różnicę przy obliczaniu produktu społecznego brutto według metody MPS / liczonej w swoim czasie w państwach socjalistycznych/ i SNA/ dla państw gospodarki rynkowej/, jako wielkości odniesienia dla wydatków wojskowych. Dochód narodowy liczony metodą MPS jest w rzeczywistości mniejszy o ok. 15-20% od dochodu narodowego liczonego według metody SNA.

Należy pamiętać, że w niektórych państwach ujawnia się tylko sumaryczną wielkość wydatków wojskowych, bez ich struktury przez-

naczenia, metody klasyfikacji oraz sposobów obliczania. Są to z reguły informacje wycinkowe nie ujawniające całości ponoszonych nakładów, jak i wielkości udziału sojuszników we wspólnych programach.

W porównaniach wydatków wojskowych nie można pomijać faktu, że potencjał wojskowy jest wykorzystywany często także na potrzeby społeczeństwa i gospodarki narodowej. W czasie pokoju, oprócz tradycyjnych świadczeń, powszechnych we wszystkich armiach /pomoc w przypadku klęsk żywiołowych, katastrof i awarii/, w niektórych państwach wojsko realizuje pewne roboty publiczne. Do tych świadczeń angażowani są żołnierze oraz wykorzystywany różny sprzęt techniczny i urządzenia. Przykładowo można wymienić: pomoc techniczną i medyczną dla ludności, pomoc dla rolnictwa, usługi transportowe, udział w budowie dróg, mostów, linii kolejowych, sieci łączności. Działalność ta ma określoną wartość, na ogół możliwą do oszacowania. W związku z tym przy obliczaniu wydatków wojskowych należy odjąć wartość prac i usług wojska świadczonych na rzecz gospodarki narodowej.

Próby ustalania i przyjęcia przez wszystkie państwa jednolitej metodologii i klasyfikacji wydatków wojskowych i ujawniania pełnej informacji, jak dotychczas nie powiodły się. Nie można zatem obecnie ściśle ustalić wielkości wydatków wojskowych poszczególnych państw i dokonywać ich porównań bez odpowiedniej korekty. Podawane w różnych publikacjach i analizach wielkości tych wydatków można traktować tylko jako dane przybliżone.

W niniejszej pracy wykorzystano jedynie niektóre z wyżej wymienionych metod porównań. Związane jest to m.in. z trudnością pozyskania informacji źródłowych niezbędnych przy dokonywaniu szerszych tego typu analiz.

Zaprezentowane powyżej teoretyczne zagadnienia wydatków wojskowych stanowić mogą tylko zarys problemu. Nie wyjaśniają wielu zawiłości tych rozważań.

Pomimo tych wszystkich utrudnień związanych z teoretyczną sferą i jednoznacznością wydatków wojskowych problem jest o tyle ważny, że podejmowane są jego analizy. Czego przykładem może być niniejsze opracowanie.

3. Istniejące różnice w szacunkach wydatków wojskowych

W literaturze przedmiotu występują dość znaczne różnice w szacunkach wydatków wojskowych dotyczących danego kraju, a odnoszących się do tego samego roku. Przede wszystkim wynika to z meritum treści przyjęcia kategorii wydatków wojskowych, a także szacowania kursów walut przy przeliczaniu z waluty narodowej na dolary USA. Przykładem takiego zjawiska jest poniższe zestawienie informacji statystycznych wg instytutów zachodnich.

Tabela 1. Wydatki wojskowe wybranych państw Europy dla 1987 roku wg różnych źródeł / w mld dol.USA, wg cen bieżących/

Lp	Państwo	Szacunki instytutów zachodnich		
		ACDA	IISS	SIPRI
1.	Bułgaria	6,7	2,4	1,2
2.	Czechosłowacja	10,3	5,4	4,1
3.	Hiszpania	6,7	5,7	7,7
4.	Francja	34,8	29,6	36,1
5.	Polska	18,0	5,9	5,9
6.	RFN	34,1	28,3	35,3
7.	Wielka Brytania	31,6	31,9	35,7

Źródło: The Military Balance 1988-1989, US Arms Control and Disarmament Agency, World Military Expenditures and Arms Transfer 1988, Washington D.C. June 1989, SIPRI Yearbook 1990, World Armaments and Disarmament Stockholm 1990.

Powyższe dane wyraźnie ukazują rozbieżności w szacunkach wydatków wojskowych wybranych państw. Szczególnie duże odchylenia występują dla byłych państw socjalistycznych. Było to spowodowane, w tym czasie, manipulowaniem kursami walut tych państw przez zachodnie ośrodki, dla osiągnięcia swych celów natury politycznej.

Interesujące i ważne dla całości kształtu tychże analiz jest występowanie w materiałach źródłowych rozbieżności dotyczących wydatków wojskowych dla jednego roku a przedstawionych przez kolejne roczniki. Taki stan rzeczy ma miejsce przy dokonywaniu

porównań wydatków wojskowych wg roczników "The Military Balance". Trafnie ukazano to w tabeli 2.

Tabela 2. Wydatki na cele militarne wybranych państw Europy w 1986r. na podstawie różnych roczników The Military Balance /ceny bieżące w mln dolarów USA/.

Lp	Państwo	Roczniki The Military Balance /IISS/ ¹		
		1986-87 ²	1987-88 ³	1988-89 ⁴
1.	Austria	1204	1230	1229
2.	Bułgaria	-	-	1941
3.	RFN	22487	23110	28248
4.	Czechosłowacja	4426	4730	4730
5.	Hiszpania	5939	3640	4505
6.	Francja	22342	24230	28459
7.	Wielka Brytania	28011 ^x	27580 ^x	27344
8.	Węgry	2440	2425	2425
9.	Polska	7729	8490	8484
10.	Szwecja	3306 ^x	4080 ^x	3832

Źródło: 2. The Military Balance 1986-87, Londyn 1986, s.49 i dalej.

3. The Military Balance 1987-88, Londyn 1987, s.47 i dalej.

4. The Military Balance 1988-89, Londyn 1988, s.24 i dalej.

1. Dany rocznik przedstawia informacje za pierwszy rok oraz wrywkowo za lata wcześniejsze.

x dane za lata 1986-87.

Nie kwestionując żadnych z tych informacji przyjmuję do dalszych analiz w tej pracy dane dotyczące wydatków wojskowych z ostatniego rocznika podawanego w The Military Balance.

4. Opis źródła informacyjnego

W celu nie zaciemniania całości analizy oraz uzyskania wspólnej podstawy do prowadzenia porównań wydatków wojskowych przyjąłem dla tego opracowania jedną pozycję źródłową dla danych statystycznych. Są to informacje International Institute for Strategic Studies /IISS/. Powyższe źródło przyjąłem ze względu na jego fachowość, uniwersalność oraz dostępność. W podjętych analizach przyjmuję, że dane publikowane przez powyższy instytut mają charakter szacunków. Analizując informacje podane tam dla niektórych państw można stwierdzić, że są one obciążone pewnym błędem. Wynikać one mogą z różnych poziomów szacunków przeliczników dewizowych. Stąd też i wnioski wynikające z tych badań mogą być obciążone pewnymi błędami. Jednak ich kompleksowość i możliwość wzajemnego porównywania zachęcały do analiz i porównań w szerszym kontekście.

W celu ograniczenia objętości i uzyskania przejrzystości niniejszej analizy spośród 33 państw europejskich wybrałem do badań dziesięć krajów. Selekcji dokonałem pod względem położenia geograficznego, potencjału gospodarczego, oraz przynależności do bloków militarno-politycznych lub też zachowania swej neutralności. Jest to także spowodowane tradycją międzynarodowych porównań Polski z tymi krajami. W wyniku powyższych rozważań wybrałem: cztery kraje należące do NATO - Hiszpanię, Francję, RFN oraz Wielką Brytanię, cztery do byłego Układu Warszawskiego - Bułgarię, Czechosłowację, Polskę i Węgry, oraz dwa neutralne - Austrię i Szwecję.

Pominałem w analizie kraje bałkańskie oraz Włochy i Turcję ze względu na położenie geograficzne. Spośród krajów skandynawskich przyjąłem do badań jedynie Szwecję jako przedstawiciela tego regionu, pozostałe kraje odrzucając głównie ze względu na mniejszy potencjał ekonomiczno-militarny. Podobna przyczyna stała u podstaw pominięcia Belgii, Holandii, Portugalii czy Szwajcarii. Ze względu na skalę wydatków i wynikające z nich trudności porównań nie biorę pod uwagę także ZSRR. W tym przypadku dochodzi dodatkowa trudność w postaci braku niektórych danych.

Dla ułatwienia odczytywania i porównywania wyników przeprowadzonych analiz w tabelach poglądowych oraz na wykresach przyjąłem jednolite anglosaskie oznaczenia poszczególnych państw, według kodu międzynarodowego:

Austria	- AUT	RFN	- DEU
Bułgaria	- BGR	Polska	- POL
Czechosłowacja	- CSK	Szwecja	- SWE
Hiszpania	- ESP	Węgry	- HUN
Francja	- FRA	Wielka Brytania	- GRB

5. Ogólna charakterystyka wydatków wojskowych Europy

Z materiału źródłowego wynika, że w 1989 roku Europa przeznaczała na wydatki związane z wojskiem ok. 264 mld dol/wg cen bieżących/. Wartość tej kwoty odpowiadała ok. 34% wszystkich wydatków wojskowych państw świata /ok. 772 mld dol./. Europa jest tym kontynentem na którym poziom wydatków wojskowy jest najwyższy w świecie od kilku dziesięcioleci.

Przykładowo w skali świata aktualnie na 1 km² powierzchni lądu przypada ^{dla} 38 osób, a na jednego żołnierza 5 km². Natomiast powyższe wskaźniki Europey różnią się znacznie. W pierwszym przypadku jest to 72 osoby a w drugim zaś 1,5 km². Licząc wydatki wojskowe w stosunku do zajmowanej powierzchni lądu, wynoszą one w Europie 25033 dol. na 1 km² tejże powierzchni, gdy średnia dla świata wynosi 5553 dol/km². Przeliczając kwoty wydatków wojskowych przypadające na jednego obywatela, można się przekonać także o powyższej prawidłowości. W Europie statystycznie przypada 347 dol. na każdego obywatela, gdy średnia dla świata jest o 200 dol. niższa. Nasylenie Europy 6868,1 tys. żołnierzy pozwala stwierdzić, że co czwarty żołnierz w świecie /25.7%/ jest obywatelem jednego z państw tego kontynentu. Natomiast z ogólnej liczby ludności świata z tego okresu /5249,5 mln osób/, zaledwie prawie co siódmy jest Europejczykiem. Natomiast stosując taką miarę, jak wskaźnik militaryzacji populacji zamieszkującej na poszczególnych kontynentach w świecie, można zaobserwować, że najwyższy procent wcielenia ludności do wojska przypada na państwa położone w Europie - śr. 0,90%, gdy

dla świata wskaźnik ten wynosi 0,512%. Z tych tylko informacji można wnioskować o wyraźnie podwyższonym wskaźniku militaryzacji społeczeństw zamieszkujących kontynent europejski. Oczywiście w ramach wszystkich państw europejskich, rozpiętość tych danych jest bardzo duża. Wszystko to bowiem zależy od wielu czynników natury: politycznej, ekonomicznej, demograficznej, militarnej, geograficznej i innych. Jednak fakt pozostaje, że dotychczasowa konfiguracja polityczno-militarna krajów Europy miała swoje odzwierciedlenie w pokaźnych kwotach przeznaczonych z budżetu państwa na wydatki typu wojskowego, średnio przeznaczano bowiem ok. 3,02% swego dochodu narodowego na ten cel. Analizując rozkład wydatków wojskowych w Europie można zauważyć, że nie jest on geograficznie jak również politycznie równomiernie rozłożony. Biorąc pod uwagę jedynie kwoty przeznaczane przez poszczególne kraje na potrzeby związane z wojskiem można zauważyć, że prymat wśród wszystkich państw europejskich należy do ZSRR, /przyjąłem do badań że z ogólnej kwoty 119,44 mld dol. na część europejską ZSRR przypadało ok. 80 mld dol. tj. 30,3% tych wydatków w Europie/. Natomiast licząc te wydatki dla czołowych trzech państw zachodniej Europy /Wielka Brytania, Francja, RFN/ można zaobserwować, że stanowią one 33,9% tych wydatków Europy. Z powyższych informacji wynika, że istnieje wysoka koncentracja wydatków wojskowych Europy, która skupia się na czterech powyżej wymienionych państwach /łącznie 64%/. Stąd też na pozostałe 26 państw przypadało zaledwie 36% wszystkich tych wydatków badanego kontynentu. Należy zaznaczyć, że wysoki poziom wydatków wojskowych lansowany przez ZSRR, Wielką Brytanię i Francję związany jest z faktem politycznego zaangażowania się tych państw w innych regionach świata.

Interesujące wydaje się spojrzenie na wypracowany w poszczególnych państwach Europy dochód narodowy. W tym przypadku także ZSRR miał najwyższy swój udział /ok.19,7%/, ale proporcjonalnie jest on niższy niż wydatki wojskowe. Natomiast udział dochodu narodowego trzech głównych państw Europy Zachodniej w całości dochodu narodowego Europy, stanowił w tym czasie 39,5%. Z powyższych zestawień wynika, że wypracowany dochód narodowy ZSRR /w części europejskiej/, był dwa razy mniejszy niż w stosunku do czołowych trzech państw zachodniej Europy. Natomiast w proporcji do wydatków wojskowych był on jedynie niższy o 11%.

Stąd też można wyprowadzić wniosek, że ZSRR w swej polityce militarnej koncentrował się na kontynencie europejskim i tam przeznaczal więcej swych środków pieniężnych z budżetu wojskowego kosztem sił zbrojnych bazujących w azjatyckiej części ZSRR.

Warto w tej analizie zwrócić uwagę na państwa neutralne i niezaangażowane. Ich ogólny udział w wydatkach wojskowych Europy był nie znaczący i wynosił ok. 4,1%. Natomiast przy udziale w dochodzie narodowym wszystkich państw tego kontynentu był ponad dwukrotnie wyższy i stanowił 9,2%. Wnioskować można z tego, że państwa te choć mają pokaźne możliwości gospodarcze nie angażują się w zbrojenia. Lansują natomiast politykę łagodzenia napięć militarnych w Europie przewodząc rokowaniom rozbrojeniowym.

6. Kształtowanie się globalnych kwot wydatków wojskowych wybranych państw Europy

W celu dokonania analizy wydatków wojskowych należy naszkicować ogólny obraz tych wydatków wyrażonych w walutach narodowych tych państw oraz w dolarach USA.

Dane dotyczące wydatków wojskowych wybranych państw w ich walutach narodowych według cen bieżących ilustruje tabela 3. Sposób przedstawienia danych w tabeli 3 utrudnia ich analizę, praktycznie pozwala tylko porównać średnie roczne przyrosty wydatków wojskowych w procentach. Przyrosty te są najniższe dla takich państw jak: Austria, Francja, RFN oraz Szwecja. Wyraźnie są niższe w Bułgarii, Węgrzech a najniższe w Polsce.

Należy wyjaśnić, że we wszystkich przypadkach średnio roczne przyrosty obliczyłem jako współczynnik zmienności ze stosunku odchylenia standartowego do średniej arytmetycznej wydatków wojskowych danego państwa w badanych latach.

Dynamikę wydatków wojskowych w latach 1980-89 przedstawia diagram 1. Wynika z niego, że indeksy wydatków wojskowych roku 1989 / z założeniem, że rok 1980=100/ były najniższe w Polsce, Węgrzech i Bułgarii, natomiast najwyższe na Zachodzie w RFN, Austrii i Francji.

Ze względu na przedstawienie wydatków wojskowych w walutach narodowych w cenach bieżących praktycznie niemożliwe jest wyciągnięcie wniosków co do rzeczywistego /realnego/ wzrostu tych wydatków. Odzwierciedla to bowiem w pewnym stopniu procesy infla-

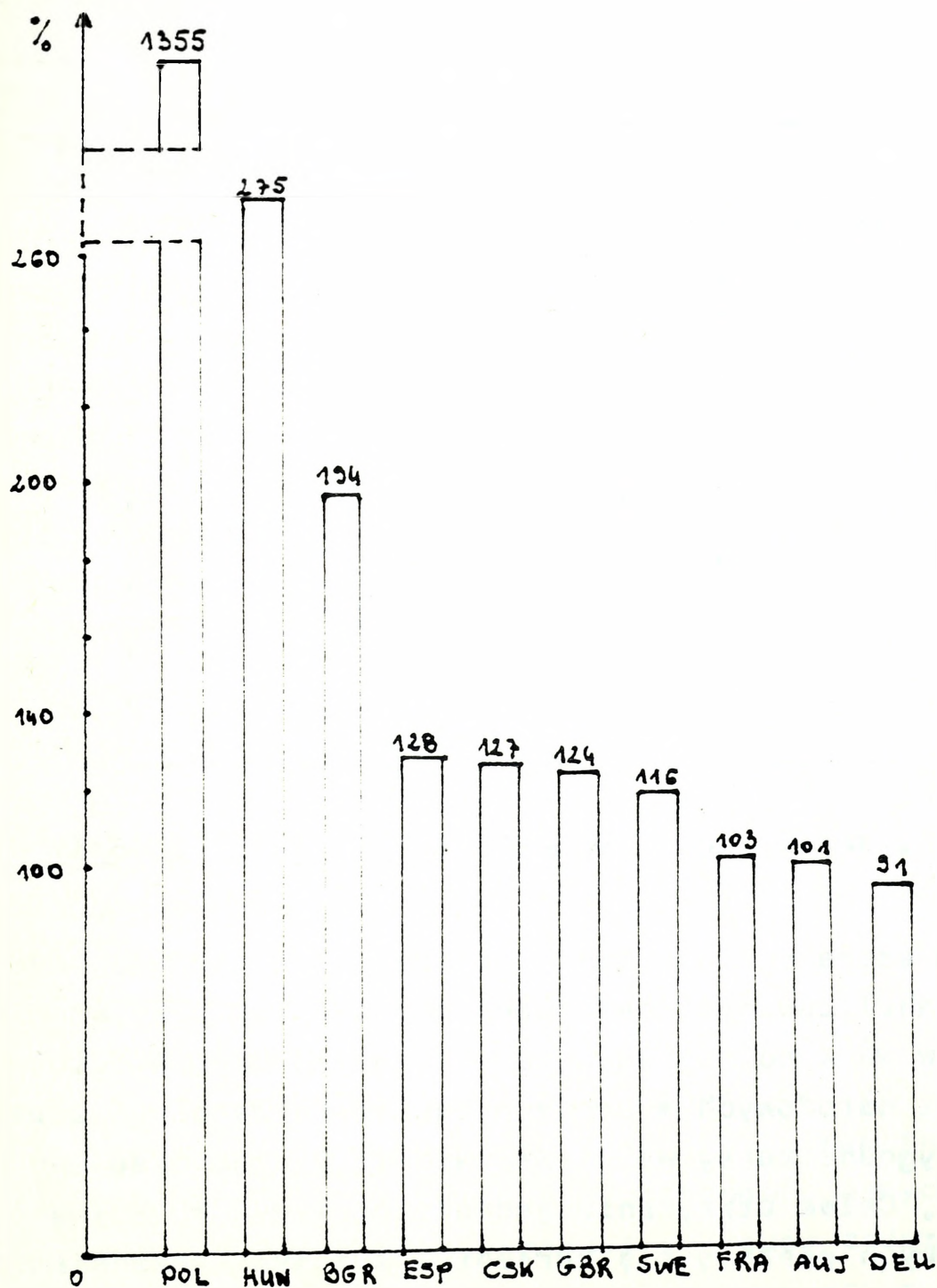
Tabela 3. WYDATKI WOJSKOWE BADANYCH PAŃSTW W LATACH 1980-1989 wg. CEN BIEŻĄCYCH / w mln waluty narodowej/

Lp	Kraj	Nazwa walut narod.	L a t a										TNY	%	Indeks
			1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989			
1.	AUT	szyling	17112	17086	16890	17280	17642	17875	18768	18294	17650	17260	0,1	101	
2.	BGR	lewa	790	859	901	932	969	1010	1145	1280	1405	1530	10	144	
3.	CSK	korona	22400	23100	24156	23830	23900	25700	27000	29260	29590	28400	3	127	
4.	DEU	czeska marka zachod.	58518	59193	58234	59096	58274	49014	49911	50840	51220	53290	1	91	
5.	ESP	peso	620025	670643	677594	648500	648900	816144	842397	704008	762060	794090	3	128	
6.	FRA	frank francuski	176672	181708	184021	187029	186638	150200	158023	177800	182800	182360	0,3	103	
7.	GBR	funt bryt.	16242	15444	17370	17652	18511	18059	18497	18750	19220	20153	2,6	124	
8.	HUN	forint	16560	19060	20260	33400	34600	37228	40745	40726	47037	45500	19,5	275	
9.	POL	złoty	70400	76900	175800	193000	218700	307000	348800	424490	545850	954000	140	1355	
10.	SWE	korona	26100	26120	25800	25500	25600	25500	25700	27300	29060	30170	1,7	115	

Źródło : The Military Balance 1985-87, Londyn 1985, s.49 i dalsze,
 The Military Balance 1986-87, Londyn 1986, s.49 i dalsze,
 The Military Balance 1987-88, Londyn 1987, s.215 , 216
 The Military Balance 1988-89, Londyn 1988, s.46 i dalsze,
 The Military Balance 1989-90, Londyn 1989, s.45 i dalsze.

Diagram 1.

Indeks wydatków wojskowych dla roku 1989
/wg. cen bieżących, waluta narodowa/ przy założeniu,
że rok 1980 = 100/

Źródło: Tabela 3.

cyjne zachodzące w poszczególnych krajach. Przedstawiają to dane ujęte w tabeli 4. Przyjęto w niej jedynie informacje z dwóch lat 1987 i 1988 jako ilustrację zjawiska.

Z analizowanego materiału wynika, że największa inflacja w tych latach występowała w takich krajach jak Polska i Węgry, najniższa natomiast w: Czechosłowacji, RFN, Austrii oraz Francji.

Tabela 4. Stopa inflacji w badanych państwach dla lat 1987-1988 / w % /

Państwo	Stopa inflacji w latach /%/	
	1987	1988
AUT	1,4	1,9
BGR	3,0	5,2
CSK	0,2	0,2
DEU	0,3	1,1
ESP	5,2	4,8
FRA	3,3	2,7
GBR	4,2	4,9
HUN	8,8	15,6
POL	25,3	57,7
SWE	4,2	5,8

Źródło: The Military Balance 1989-90, Londyn 1989, s.46 i dalej.

Dla stworzenia szerszego horyzontu obserwacji i porównań wydatków wojskowych w analizowanych państwach posłużę się przedstawieniem tych wydatków we wspólnej walucie - dolarach USA. W celu przeliczenia walut narodowych wybranych państw na wspólną walutę potrzebne są wiarygodne kursy walutowe. Niestety często są one obciążone błędami. Celem utrzymania jednolitości wykorzystywanych dokumentów źródłowych posłużę się kursami walutowymi przedstawionymi przez IISS w "The Military Balance", przy czym dla krajów byłego Układu Warszawskiego są to kursy oficjalne nie zaś kursy szacowane przez IISS.

W celu prześledzenia rzeczywistego przebiegu tendencji kształtowania się wydatków wojskowych zaprezentuję informacje zestawione wg cen bieżących. Powyższy problem przedstawia tabela 5 i diagram 2.

Z danych widać, że najwyższy indeks roku 1989 wydatków wojskowych /- w cenach bieżących w dolarach USA, przy założeniu, że rok 1980 = 100/ przypadł dla Hiszpanii, Austrii oraz Bułgarii, najniższy natomiast był w Czechosłowacji, Polsce i Węgrzech.

Ogólnie najwyższe wydatki wojskowe zgodnie z tabelą 5 poniosły Wielka Brytania, RFN oraz Francja, nieco niższe Hiszpania i Szwecja. Najniższe natomiast Węgry, Austria, Polska i Czechosłowacja. Nie licząc lat 1984-85. w których to nastąpiły wahania w wielkościach wydatków wojskowych w całej dekadzie, we wszystkich analizowanych państwach następował wzrost tych wydatków. Jedynie w krajach byłego Układu Warszawskiego w latach 1988-89/ w Polsce już od 1987 roku/ zaznaczył się ich spadek. Spowodowane to było głównie zmianami kursów walut tych krajów w stosunku do dolara USA, przy czym podobną przyczynę mógł mieć również wzrost wydatków wojskowych niektórych państw /chodzi w tym przypadku o pozytywne zmiany w kursach walut wybranych krajów w stosunku do dolara USA, np. w RFN/.

Konfrontacja wydatków Polski z ich wielkością w innych krajach pozwala na następujące uwagi: w przekroju całej dekady lat osiemdziesiątych w stosunku do takich państw jak RFN, Francja i Wielka Brytania wydawaliśmy na cele militarne 5-ciokrotnie mniej, a w porównaniu z Węgrami i Bułgarią średnio dwukrotnie więcej.

Największą wartość poznawczą dla oceny kształtowania się wydatków wojskowych w poszczególnych krajach ma analiza tych wydatków we wspólnej walucie w cenach stałych. Trzeba się jednak zastrzec, że w tym przypadku niemożliwe jest uniknięcie pewnych błędów. Ze względu na dostępność danych oraz zaistnienie zbyt dużych rozbieżności i błędów podczas analizy wydatków wojskowych w ocenach stałych w nadmiernie szerokim horyzoncie czasowym problem ten przedstawiono w dwóch tabelach 6i7.

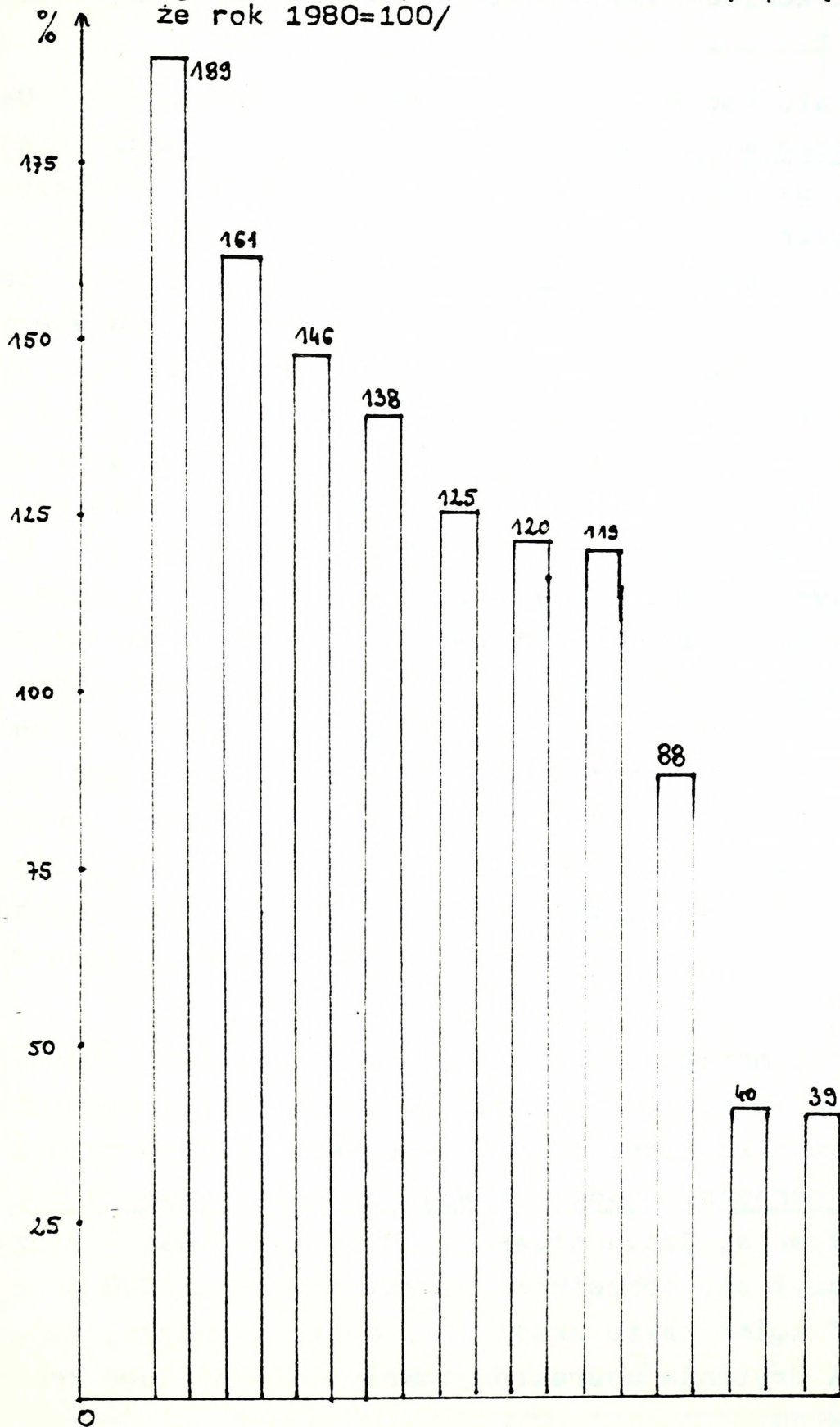
Tabela 5. WYDATKI WOJSKOWE BADANYCH PAŃSTW W LATACH 1980-1989 wg CEN BIEŻĄCYCH /w mln dolarów USA/

Lp	Kraj	L a t a										Indeks 1989r. 1980=100
		1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	
1.	AUT	912	818	868	921	794	863	1204	1446	1430	1310	161
2.	BGR	1198	1245	1286	1313	1491	1656	1941	2340	2465	1750	146
3.	CSK	3428	3632	3926	4364	5052	4849	4426	5420	5360	2940	86
4.	DEU	24050	23094	22927	22127	25592	16649	22487	28290	29310	29570	119
5.	ESP	3628	3655	3712	3732	4439	4800	5939	5700	6540	6840	189
6.	FRA	24050	23867	22112	21654	20212	16716	22342	29580	30700	28930	120
7.	GBR	25032	25691	25181	24873	23400	24879	28011	31910	33760	34560	138
8.	HUN	2108	2095	2014	1942	2136	2402	2440	2369	932	827	39
9.	POL	4238	5532	6392	6433	5781	7309	7729	5900	1270	1680	40
10.	SWE	3820	3919	3412	2912	2862	3239	3306	3830	4850	4780	125

Źródło: The Military Balance 1986-87, Londyn, 1986, s.49 i dalsze,
 The Military Balance 1988-89, Londyn, 1988, s.46 i dalsze,
 The Military Balance 1989-90, Londyn, 1989, s.45 i dalsze.

Diagram 2.

Indeks wydatków wojskowych dla roku 1989
/wg cen bieżących w dolarach USA/ przy założeniu,
że rok 1980=100/

Źródło: tabela 5

Według IISS dane dotyczące państw NATO oraz krajów neutralnych są z reguły informacjami pewnymi, natomiast kwoty dotyczące państw byłego Układu Warszawskiego są szacowane, tym samym obarczone pewnym błędem. Z konieczności w analizach posłużono się takimi danymi.

Jak wynika z informacji zawartych w tabeli 6 w latach 1980-85 tendencje wzrostowe wydatków wojskowych wykazywały takie kraje jak: Austria, Bułgaria, Czechosłowacja, Węgry i Polska. Natomiast dla Francji i Hiszpanii występował początkowo wzrost a w latach 1984-85 spadek tych wydatków. Pozostałe kraje a więc RFN, Wielka Brytania oraz Szwecja z reguły utrzymywały w tym okresie stałe wydatki wojskowe. Z diagramu 3 wynika, że indeks 1985 roku wydatków wojskowych / w dol. USA wg cen stałych roku 1980, z założeniem że rok 1980=100/, był najwyższy w Polsce, na Węgrzech oraz Austrii. Natomiast najniższy w Szwecji, RFN, Hiszpanii - dla której był mniejszy od 100 co oznacza spadek wydatków wojskowych. Należy zaznaczyć przy tym, iż wszystkie kraje bloku NATO oraz Szwecja mają wyraźnie niższy indeks od krajów byłego Układu Warszawskiego. Różnice te wynikają z przyjętej przez IISS metody szacowania wydatków wojskowych krajów byłego Układu Warszawskiego /w latach 80-85 w cenach stałych w dolarach USA/. Powyższy instytut szacując wydatki wojskowe w cenach stałych przyjął do przeliczeń wydatki wojskowe w cenach bieżących w walutach narodowych. Wielkości tych ostatnich według przyjętego kursu walutowego zamieniono na wydatki wojskowe w dolarach USA i przedstawiono je jako wydatki w cenach stałych.

Analizując drugi przedział czasowy, mianowicie lata 1985-88, należy rozpatrzyć zależności wynikające z danych zestawionych w tabeli 7. Jak wynika z przedstawionego materiału, w tych latach, tendencje wzrostowe wydatków wojskowych wykazywały takie państwa jak: Bułgaria, Czechosłowacja, RFN. Natomiast w Hiszpanii i Francji zaznaczył się początkowo wzrost a w roku 1988 spadek tych wydatków. Z kolei takie kraje jak: Austria, Węgry, Polska, Szwecja i Wielka Brytania charakteryzowały się spadkową tendencją wydatków wojskowych.

Diagram 4, przedstawia indeksy tych wydatków w roku 1988, z założeniem, że rok 1985=100. Wynika z niego, iż indeks ten był

Tabela 6. WYDATKI WOJSKOWE BADANYCH PAŃSTW W LATACH 1980-85 wg CEN STAŁYCH ROKU 1980
/ w mln dolarów USA/

Lp	Kraj	L					t			Indeks 1985r. 1980=100
		1980	1981	1982	1983	1984	1985			
1.	AUT	860	882	912	916	985	1102	128		
2.	BGR	922	1002	1051	1081	1131	1179	128		
3.	CSK	3242	3343	3496	3449	3893	3980	123		
4.	DEU	26692	27012	26664	26887	26612	26662	100		
5.	ESP	5091	5148	5298	5790	5287	4850	91		
6.	FRA	26427	27069	27626	28097	27999	27984	106		
7.	GBR	26950	25246	28471	29197	30537	30171	112		
8.	HUN	1403	1615	1717	2831	2932	3155	225		
9.	POL	3667	4005	9063	10052	11391	15036	410		
10.	SWE	3328	3420	3380	3245	3328	3452	103		

Źródło: The Military Balance 1987-88, Londyn 1987, s.215-216.

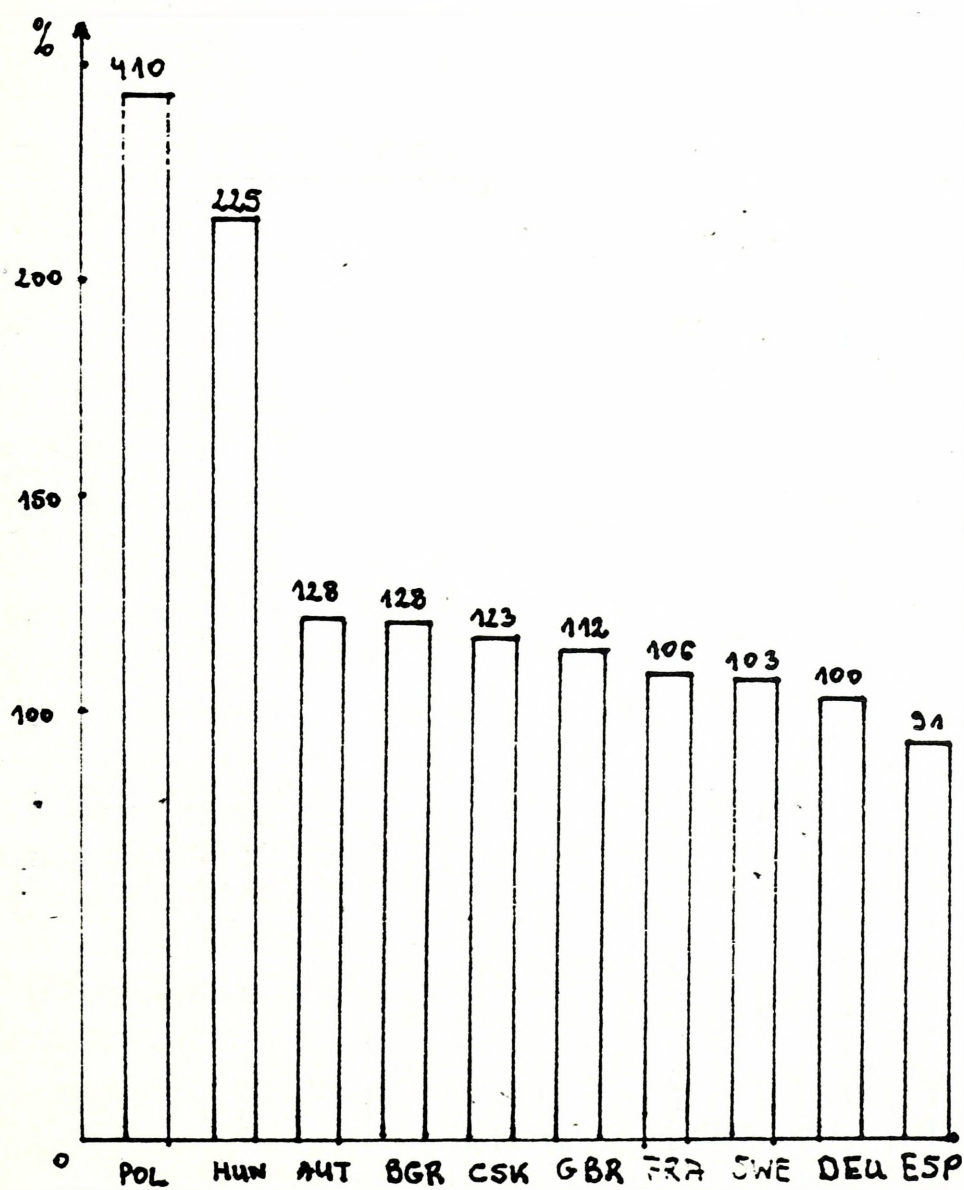
Tabela 7. WYDATKI WOJSKOWE BADANYCH PAŃSTW W LATACH 1985-88 wg CEN STAŁYCH ROKU 1985
/w mln USD/

Lp	Kraj	L a t a				Indeks 1988r. 1985=100
		1985	1986	1987	1988	
1.	AUT	892	874	858	811	91
2.	BGR	962	1162	1206	1213	126
3.	CSK	3698	4035	4195	4182	113
4.	DEU	19922	20212	20820	20870	105
5.	ESP	3969	4150	4380	4181	105
6.	FRA	20780	21384	21999	21903	105
7.	GBR	23791	23485	23196	22637	95
8.	HUN	743	736	710	708	95
9.	POL	2086	1969	1957	1596	76
10.	SWE	3192	3190	3186	3052	96

Źródło: The Military Balance 1985-90, Londyn 1989, s.208-209.

Diagram 3.

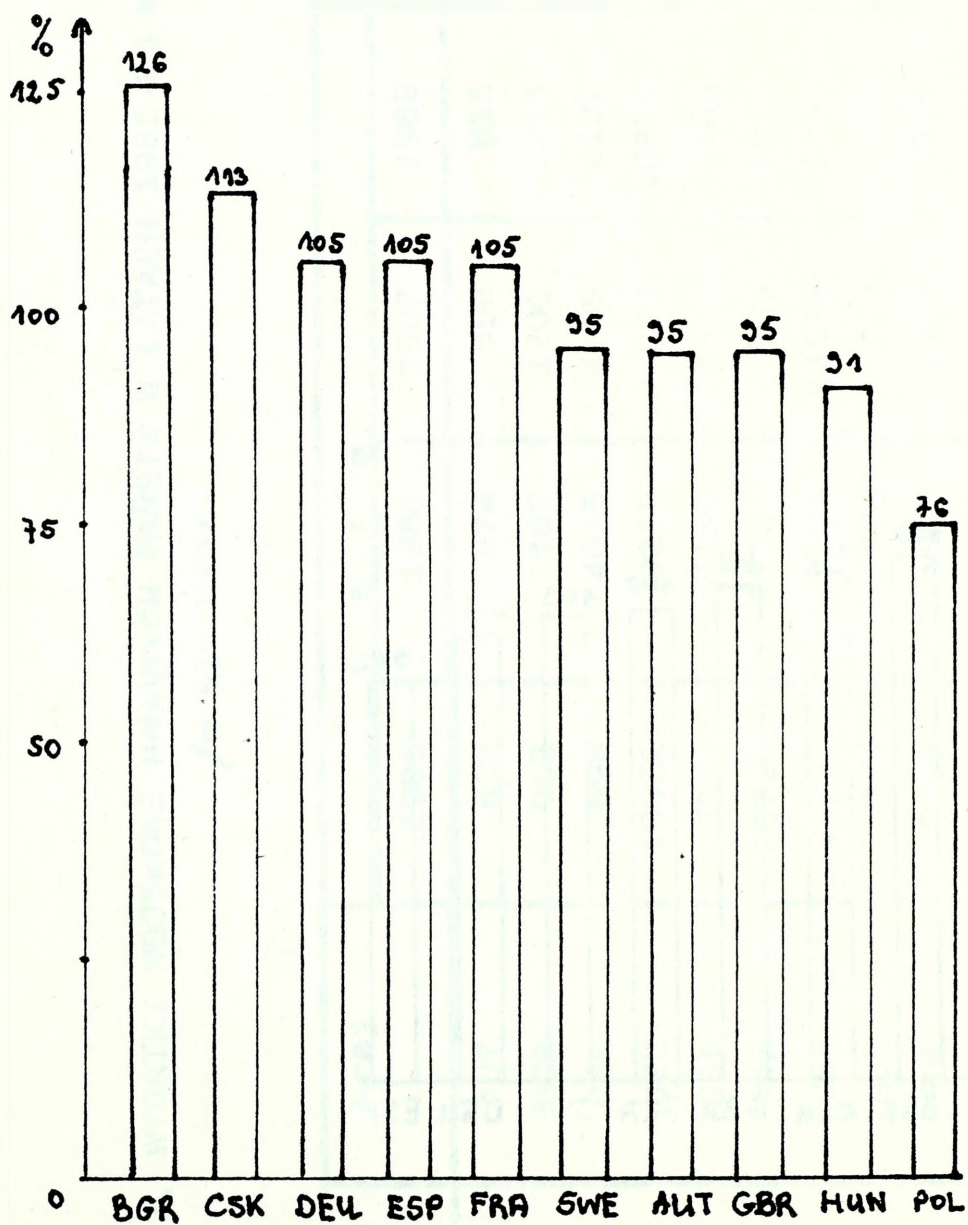
Indeks wydatków wojskowych dla roku 1985 /wg cen stałych 1980r., w dolarach USA/ przy założeniu, że rok 1980 = 100

Źródło: Tabela 6

Diagram 4.

Indeks wydatków wojskowych dla roku 1988 /wg cen stałych 1985r. w dolarach USA/ przy założeniu , że rok 1985 = 100

Źródło: Tabela 7

najwyższy dla Bułgarii oraz Czechosłowacji, natomiast najniższy dla Polski i Austrii.

Ocena wydatków wojskowych w walucie narodowej oraz dolarach USA zarówno wg cen bieżących i stałych, wykazuje duże rozbieżności co do poszczególnych państw w badanych latach. Uogólniając można stwierdzić, iż w przypadku badanych państw bloku NATO oraz krajów neutralnych wydatki wojskowe w latach 1980-89 wykazywały pewną stabilność lub tendencję nieznacznego wzrostu. Natomiast rozpatrując kraje byłego Układu Warszawskiego uwidaczniają się duże różnice, co prowadzi do wniosku o trudnościach w interpretacji danych źródłowych.

Istotny wpływ miały na to zaniżone kursy walut oraz inflacja. Waluty narodowe tych państw nie były wówczas oficjalnie dopuszczone do wymiany na dolary USA co pozwoliło, iż kursy ich były szacowane, a to z kolei doprowadzało do dużych błędów.

Wydatki Polski na cele wojskowe w analizowanych latach stanowią średnio 6 do 20% wydatków przeznaczonych mniej więcej na identyczne cele w RFN, Francji i Wielkiej Brytanii. Z kolei w porównaniu z takimi krajami jak Czechosłowacja oraz Hiszpania wydatki wojskowe w naszym kraju kształtują się na podobnym poziomie z wahaniami w okresie stanu wojennego w Polsce oraz w latach bezpośrednio po nim następujących.

W Austrii, Bułgarii oraz na Węgrzech wydatki wojskowe przyjmowały zbliżone wartości i kształtowały się w średniej proporcji jak 1:27 w stosunku do Wielkiej Brytanii, Francji lub RFN.

Celem bezpośredniej wnikliwej analizy kształtowania się wydatków wojskowych w latach 80-tych w omawianych państwach, w dalszej części opracowania przedstawię obciążenie gospodarek narodowych tych państw omawianymi wydatkami w postaci szeregu wskaźników.

7. Analiza udziału wydatków wojskowych w dochodzie narodowym i budżecie państwa

Jedną z podstawowych miar stosowanych w statystykach narodowych i międzynarodowych, obrazujących obciążenie gospodarki narodowej wydatkami na cele militarne jest wskaźnik procentowego

udziału tych wydatków w dochodzie narodowym. Obciążenie dochodu narodowego wydatkami wojskowymi jest najbardziej syntetycznym wskaźnikiem służącym do porównań międzynarodowych. Wysoki wskaźnik udziału tych wydatków w dochodzie narodowym może wskazywać na zmilitaryzowany typ gospodarki. Natomiast niski może jedynie świadczyć o wydatkowaniu minimalnych nakładów na ten cel. Trzeba jednak stwierdzić, że porównania w tym przypadku mają charakter przybliżony, ze względu na różny sposób obliczania dochodu narodowego w państwach gospodarki rynkowej i gospodarki centralnie planowanej. Różnice są dość istotne i wynoszą średnio 10-20%. W celu stworzenia w miarę jednolitej podstawy do przeprowadzenia analizy będę brał pod uwagę dochód narodowy podzielony brutto według cen bieżących.

Udział wydatków wojskowych w dochodzie narodowym badanych państw przedstawiłem w tabeli 8. W latach 1980-89 tendencję wzrostu udziału wydatków wojskowych w dochodzie narodowym wystąpiły jedynie w Bułgarii. Początkowo wzrost, a od 1985-86 spadek można zanotować w takich państwach jak: Polska Węgry, Czechosłowacja. W pozostałych krajach /poza Szwecją/ udział wydatków wojskowych w dochodzie narodowym oscylował przeważnie wokół tych samych wielkości. Przy czym jedynie w Hiszpanii dość znacznie odbiegał on od średniej. W Szwecji z kolei można uznać spadkową tendencję udziału tych wydatków w dochodzie narodowym. Najwyższy średni roczny udział wydatków wojskowych w dochodzie narodowym miały Wielka Brytania, Czechosłowacja, Francja i Bułgaria. Natomiast najniższy Austria, Hiszpania oraz Szwecja. Zestawienie średniego rocznego udziału tych wydatków w dochodzie narodowym analizowanych państw przedstawiono na diagramie 5. Interesujący jest również obszar zmienności procentowego udziału wydatków wojskowych w dochodzie narodowym. Jak ilustrują dane zestawione w tabeli 8 najwyższy obszar zmienności wśród rozpatrywanych państw wystąpił w Polsce, Węgrzech oraz Bułgarii. W pozostałych krajach współczynnik zmienności wahał się w granicach 3-7% przy czym najniższy był we Francji oraz Austrii. Na czele tego zestawienia znajdują się kraje przeżywające w ostatnich latach trudności gospodarcze, w których stopa inflacji była wysoka i prawdopodobnie niejednokrotnie zachodziła konieczność przesunięcia środków rzeczowych i finansowych na inne cele

o decydującym znaczeniu dla rozwoju społeczno-gospodarczego kosztem nakładów obronnych.

W analizie nie może zabraknąć informacji na temat kształtowania się udziału wydatków wojskowych w ogólnych rozchodach budżetowych państwa. Będzie to dopełnienie wiedzy o wpływie budżetów wojskowych na kondycję gospodarki narodowej. Wskaźnik ten jest powszechnie stosowany w literaturze przedmiotu.

Porównanie wydatków obciążających budżet państwa pozwala sprecyzować pogląd na kształtowanie się udziału wydatków na obronę narodową w finansowaniu sfery nieprodukcyjnej państwa. Istotną informacją z naszego punktu widzenia jest zmieniający się udział budżetów poszczególnych państw w ich dochodach narodowych. Nie przedstawiam jednak tych danych ze względu na trudności w uzyskaniu pełnego materiału statystycznego. Jednak generalna tendencja tego zjawiska to: nieznaczne zmniejszenie się tego udziału w badanych państwach z wyjątkiem Bułgarii i Polski. Najmniejszy udział budżetu państwa w dochodzie narodowym był w analizowanych państwach w RFN / jak 1: 10 - 1: 5 /, nieco wyższy we Francji i Wielkiej Brytanii /jak 1:3/, najwyższy natomiast w Bułgarii, Czechosłowacji, Polsce i na Węgrzech /blisko 1:2/.

Udział wydatków wojskowych w budżecie państwa badanych krajów w latach 1980-89 prezentuję w tabeli 9. Zgodnie z danymi zamieszczonymi w The Military Balance przedstawiam powyższe wskaźniki w procentach /według cen bieżących w walucie narodowej/.

Rosnącą tendencję analizowanego wskaźnika można zauważyć głównie w Bułgarii/ za wyjątkiem lat 1983-86/oraz we Francji/ za wyjątkiem lat 1988-89/. Natomiast w takich krajach jak Austria, Czechosłowacja i RFN wykazywał on początkowo tendencję rosnącą by od lat 1983-84 spadać, z wyjątkiem wahnięcia w górę w roku 1986. Podobnymi tendencjami charakteryzował się badany wskaźnik w Hiszpanii gdzie do roku 1983 następował jego wzrost, a następnie spadek przy czym wystąpiły dwa wahnięcia w górę - w latach 1985 i 1987. Z kolei Wielka Brytania do roku 1983 wykazywała jego wzrost, a w późniejszym okresie spadek. W przypadku Węgier początkowo zarysował się spadek a od roku 1987 wzrost udziału

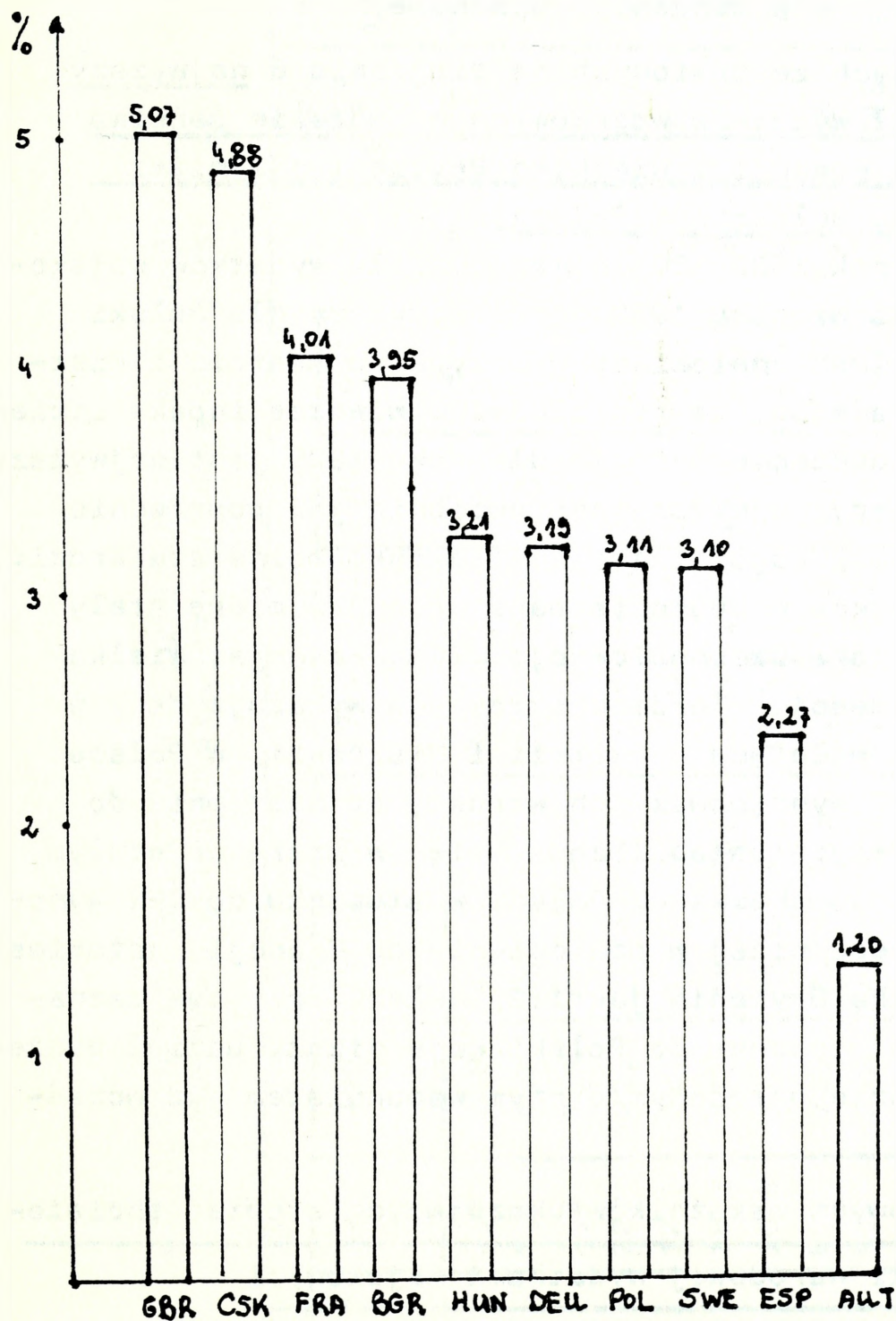
Tabela 8. UDZIAŁ WYDATKÓW WOJSKOWYCH W DOCHODZIE NARODOWYM BADANYCH PAŃSTW W LATACH 1980-89 / wg cen bieżących w dolarach USA/

Lp	Kraj	L a t a										Współ- zmien- ności	Śr. ro- czny udział w w DN w %	
		1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989			
1.	AUT	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,3	1,3	1,2	1,1	1,1	1,1	5,27	1,2
2.	BGR	3,0	3,1	.	3,75	3,9	3,9	4,2	4,7	4,8	4,2	4,2	14,81	3,95
3.	CSK	4,7	4,8	5,1	5,2	5,2	4,9	4,9	4,9	4,9	4,1	4,1	6,20	4,88
4.	DEU	3,3	3,4	3,4	3,4	3,3	3,2	3,21	3,0	3,0	2,8	2,8	6,18	3,19
5.	ESP	2,4	1,9	2,5	2,4	2,2	2,4	2,2	2,4	2,2	2,1	2,1	7,64	2,27
6.	FRA	4,0	4,2	4,1	4,2	4,0	4,0	3,9	4,0	3,9	3,8	3,8	3,04	4,01
7.	GBR	5,0	5,0	5,4	5,3	5,5	5,2	4,9	4,7	4,9	4,8	4,8	4,99	5,07
8.	HUN	2,4	2,6	2,6	3,4	3,9	3,8	3,7	3,3	3,0	2,9	2,9	17,31	3,21
9.	POL	2,7	2,8	4,3	3,5	3,7	4,0	3,0	2,5	2,4	2,2	2,2	22,01	3,11
10.	SWE	3,4	3,5	3,2	3,2	3,0	3,3	2,9	3,0	2,7	2,8	2,8	7,76	3,10

Źródło: The Military Balance 1986-87, Londyn 1986, s.212,
The Military Balance 1988-89, Londyn 1988, s.224,
The Military Balance 1989-90, Londyn 1989, s.208-209 oraz obliczenia własne.

Diagram 5.

Średni roczny udział wydatków wojskowych w dochodzie narodowym za lata osiemdziesiąte /wg. cen bieżących w dolarach USA w % /.

Źródło: Tabela 8

wydatków wojskowych w budżecie państwa. Pozostałe kraje a mianowicie Polska i Szwecja charakteryzowały się dość znacznymi różnicami badanego zjawiska szczególnie dla niektórych lat. Raz jest to stabilizacja, innym razem, pod koniec analizowanego okresu - uwidaczniają się tendencje spadkowe.

Jak wynika z danych zestawionych na diagramie 6 najwyższy średni roczny udział wydatków wojskowych w budżecie państwa wystąpił w RFN oraz Francji i Wielkiej Brytanii. Najniższy natomiast w Austrii, Bułgarii i Polsce.

Przy założeniu, że rok 1980=100 indeks udziału wydatków wojskowych w budżecie państwa roku 1989 jest najwyższy dla Polski oraz Bułgarii. Najniższy natomiast w przypadku Austrii i Hiszpanii. Z kolei zakładając, że rok 1985=100 wówczas indeks udziału tych wydatków w budżecie państwa dla roku 1989 jest najwyższy dla Bułgarii i Węgier, najniższy zaś podobnie jak poprzednio w Austrii i Hiszpanii. Uogólniając to zjawisko można stwierdzić, że udział tych wydatków w budżecie państwa był w miarę stały w takich państwach jak: Czechosłowacja, RFN, Francja, Wielka Brytania, Węgry i Szwecja. Tendencję rosnącą wykazują dane w Bułgarii, natomiast malejącą w Austrii i Hiszpanii. W Polsce z kolei do roku 1982 występował ich wzrost, by następnie do końca dekady lat 80-tych ustabilizować się w miarę na stałym poziomie. Analizowany wskaźnik w Polsce w stosunku do RFN wynosił średnio 1:3, nieco niżej w odniesieniu do Francji, natomiast w porównaniu z Wielką Brytanią jak 1:2. Należy przy tym zaznaczyć, iż kraje te w stosunku do Polski mają niższy udział budżetu państwa w dochodzie narodowym o czym wspomniałem już wcześniej.

8. Ocena cząstkowych wskaźników ukazujących stopień obciążenia gospodarki narodowej wydatkami wojskowymi

Ze względu na fakt, iż w porównaniach międzynarodowych wydatków wojskowych powszechnie stosuje się różnorodne wskaźniki takie, jak: wydatki wojskowe na 1 żołnierza, 1 mieszkańca, na 1 km² powierzchni lądu oraz w stosunku do przeciętnego rocznego

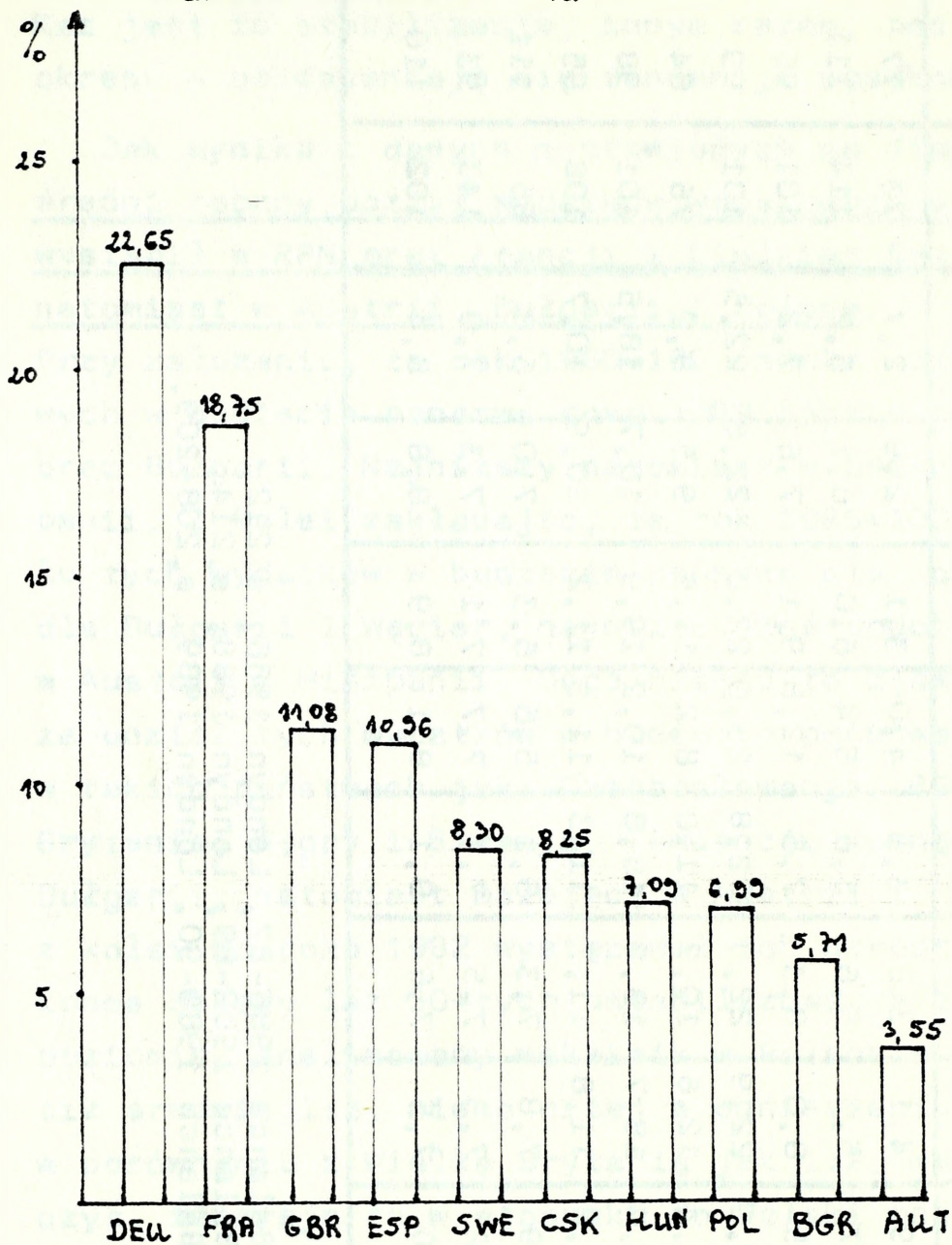
Tabela 9. UDZIAŁ WYDATKÓW WOJSKOWYCH W BUDŻETACH BADANYCH PAŃSTW W LATACH 1980-1989 /wg cen bieżących w walucie narodowej w %/.

Lp.	Kraj	L a t a										Indeks 1989=1980=100	Indeks 1989=1985=100	Śred. roczny udział ww w BP w %
		1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989			
1.	AUT	3,7	3,8	3,9	4,1	3,8	3,5	4,0	3,1	2,9	2,7	73	77	3,55
2.	BGR	5,4	5,6	5,7	5,5	5,6	5,6	5,4	6,0	6,1	6,2	114	111	5,71
3.	CSK	7,1	7,4	7,5	8,0	8,3	7,5	12,8	9,1	7,6	7,2	101	96	8,25
4.	DEU	22,1	22,4	22,6	22,9	22,8	22,8	23,0	22,8	22,6	22,5	101	99	22,65
5.	ESP	12,1	12,3	12,4	12,6	10,2	11,0	8,2	11,5	9,5	9,2	76	84	10,96
6.	FRA	18,3	18,3	18,4	18,7	18,8	18,8	19,2	19,9	18,7	18,5	101	98	12,75
7.	GBR	9,9	10,8	11,2	11,8	11,7	11,3	11,3	11,2	10,9	10,7	108	95	11,08
8.	HUN	8,0	8,1	7,9	7,8	7,3	6,1	5,6	6,3	7,0	6,8	85	111	7,09
9.	POL	4,9	5,2	8,2	7,3	7,5	7,7	7,7	7,1	7,3	7,0	143	93	6,99
10.	SWE	8,2	8,4	8,0	7,5	7,6	9,1	8,1	8,9	8,8	8,4	102	110	8,30

Źródło: The Military Balance 1986-87, Londyn 1986, s.212,
 The Military Balance 1988-89, Londyn 1988, s.214,
 The Military Balance 1989-90, Londyn 1989, s.208-209.

Diagram 6.

Średni roczny udział wydatków wojskowych w budżecie państwa za lata osiemdziesiąte /wg cen bieżących, waluta narodowa w %/.

Źródło: Tabela 9.

wynagrodzenia przypadającego na 1 mieszkańca, celowe będzie także wyliczenie tych wartości dla potrzeb niniejszej pracy.

Analizę rozpocznę od przedstawienia wielkości wydatków wojskowych przypadających na 1 żołnierza w badanych państwach w latach osiemdziesiątych. Dane dotyczące tego problemu wyrażone w cenach bieżących w dolarach USA zawiera tabela 10. Jak z powyższych informacji wynika indeksy wydatków wojskowych przypadających na 1 żołnierza za rok 1989, z założeniem bazy dla roku 1980= 100 były najwyższe w: Hiszpanii, Wielkiej Brytanii i Austrii. Częściowo spowodowane to było spadkiem kursu dolara do walut tych krajów. Najniższy był natomiast: w Polsce, Węgrzech i Czechosłowacji czego przyczyną było najprawdopodobniej zmiany w przeliczaniu przez IISS walut narodowych tych państw na USD, jak i trudności gospodarcze występujące w tych krajach. Wpływ liczebności armii na analizowane wskaźniki mógł mieć miejsce jedynie w przypadku Polski, gdyż zaistniał dość duży wzrost liczby żołnierzy w badanym okresie. Wynikało to z zaliczenia oddziałów obrony cywilnej do sił zbrojnych - wzrost o 70 tysięcy/. W pozostałych krajach stany osobowe armii w analizowanych latach były w miarę stałe.

Jak ilustruje diagram 7 najwyższe średnie wydatków wojskowych przypadające na 1 żołnierza w ubiegłej dziesięciolecie wystąpiły w: Wielkiej Brytanii, Francji, Szwecji oraz RFN, najniższe natomiast w: Bułgarii, Polsce i Hiszpanii.

Interesujące jest także prześledzenie wydatków wojskowych przypadających na 1 żołnierza wyrażonych w cenach stałych z roku 1980 /w USD/. Problem ten ilustruje tabela 11, z tym, że dotyczy ona niepełnego okresu badanej dekady ze względu na dotychczasowy brak danych dotyczących roku 1989.

Z grupy analizowanych państw wzrost wydatków wojskowych przypadających na 1 żołnierza w całym omawianym przedziale czasowym najbardziej widoczny był w: Czechosłowacji, Bułgarii, RFN oraz na Węgrzech. W Austrii i Polsce początkowo był wzrost a od roku 1986 nastąpił spadek w: Hiszpanii, Francji i Wielkiej Brytanii wydatki te charakteryzowały się częstymi zmianami przy zarysującym się ogólnie niewielkim ich wzroście. W przypadku Szwecji współ-

Tabela 10. WYDATKI WOJSKOWE PRZYPADAJĄCE NA 1 ŻOŁNIERZA WŚRÓD BADANYCH PAŃSTW W LATACH 1980-1989 wg CEN BIEŻĄCYCH / w dolarach USA/

Lp	Kraj	L										Indeks 1989r. 1980=100	Śr.w.w. za lata 80-te na 1 żołn.
		1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989		
1.	AUT	16207	16262	17290	18346	15880	15776	22010	26435	26142	23948	1477	19830
2.	BGR	7986	8355	8659	8871	10122	11152	13070	15510	15621	10964	137	11031
3.	CSK	17835	18721	19798	21646	24370	24124	23532	26960	27208	15046	84	21924
4.	DEU	48293	46644	46505	44791	51701	34830	46288	57151	59975	58306	120	49449
5.	ESP	11163	11280	11317	11343	13451	13000	13840	22985	21130	21111	189	15482
6.	FRA	49051	47299	41847	41198	42877	49984	51048	63138	67191	62920	129	51655
7.	GBR	71438	74770	74152	73501	71801	76834	84447	99699	106599	110698	153	84394
8.	HUN	20269	20742	20551	19039	20342	22976	23095	24358	9417	8530	42	18922
9.	POL	13243	17314	15666	16928	17898	18182	21104	15048	3128	4307	33	14291
10.	SWE	60828	60949	52251	44121	43592	49299	59227	66104	72388	71343	117	58010

Źródło: The Military Balance 1986-87, Londyn 1986, s.49 i dalsze + 212,
The Military Balance 1988-89, Londyn 1988, s.46 i dalsze + 224,
The Military Balance 1989-90, Londyn 1989, s.45 i dalsze + 208-209.

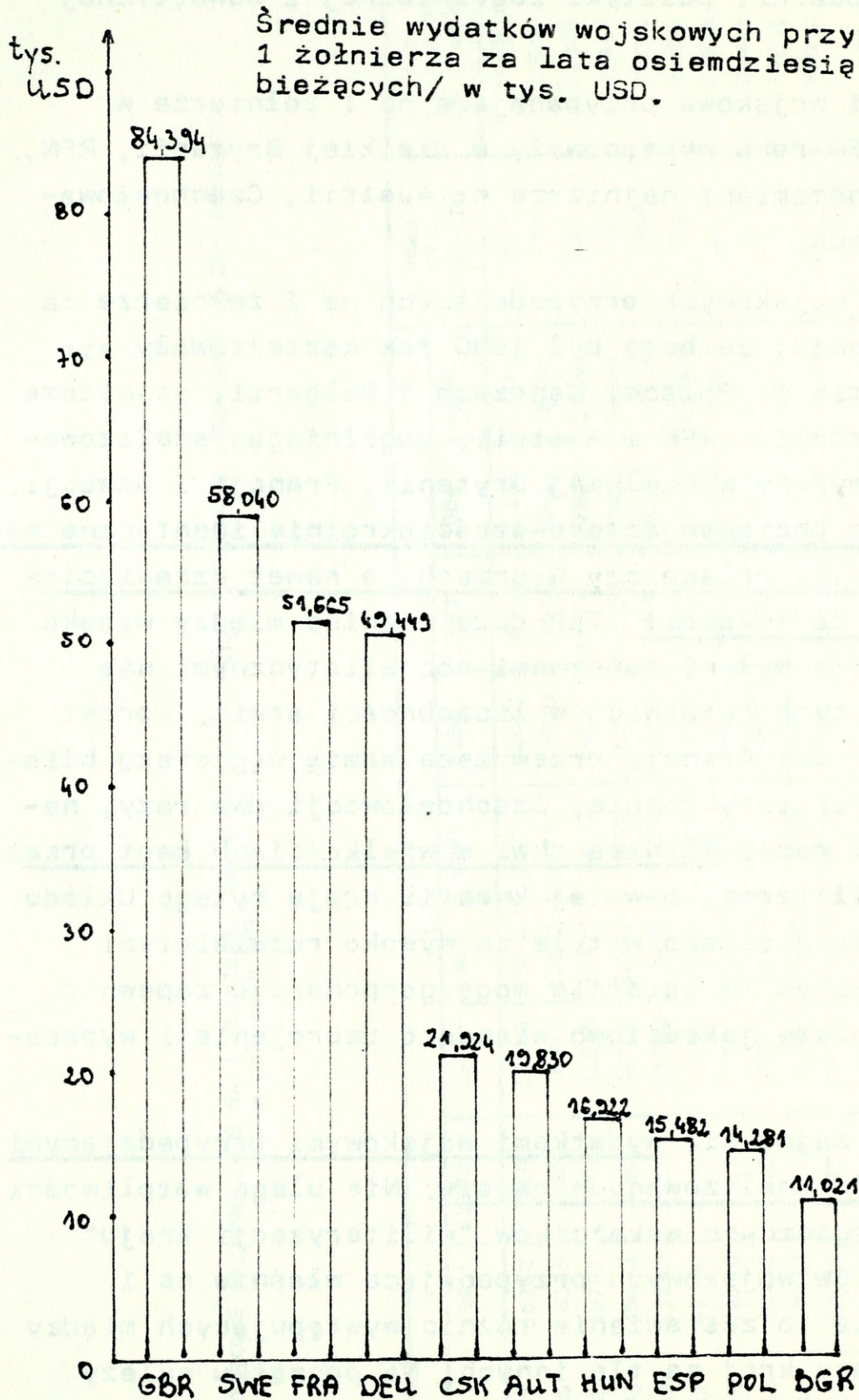
czynnik ten oscylował wokół stałych wielkości, co może wynikać ze stabilności gospodarki, polityki zagranicznej i wewnętrznej tego kraju.

Najwyższe wydatki wojskowe przypadające na 1 żołnierza w cenach stałych z 1980 roku występowały w Wielkiej Brytanii, RFN, Francji i Szwecji, natomiast najniższe w: Austrii, Czechosłowacji, Polsce i Węgrzech.

Indeksy wydatków wojskowych przypadających na 1 żołnierza za rok 1988 przy założeniu, że bazą był 1980 rok kształtowały się na najwyższym poziomie w: Polsce, Węgrzech i Bułgarii, najniższe zaś w: Szwecji, Hiszpanii, RFN i Austrii. Uogólniając analizowany wskaźnik był najwyższy w Wielkiej Brytanii, Francji i Szwecji. Przewyższał on swym poziomem cztero-sześciokrotnie identyczne wskaźniki w Czechosłowacji, Polsce czy Węgrzech, a nawet dziesięciokrotnie w stosunku do Bułgarii. Tak duże różnice między wysoko rozwiniętymi krajami a byłymi państwami socjalistycznymi nie wynikają z przewagi tych ostatnich w liczebności armii. Wprost przeciwnie armia RFN czy Francji przewyższa armię Węgierską blisko pięć razy, Bułgarii trzykrotnie, Czechosłowacji dwa razy, natomiast polską o 1,5 raza. Różnica tkwi w wielkościach kwot przeznaczanych na cele militarne, a w tej kwestii kraje byłego Układu Warszawskiego pozostają daleko w tyle za wysoko rozwiniętymi państwami EWG. Przy czym te ostatnie mogą gospodarczo zapewnić siłom zbrojnym najwyższy jakościowo standard uzbrojenia i wyposażenia.

W dalszej części zajmę się wydatkami wojskowymi przypadającymi na 1 mieszkańca wśród analizowanych państw. Nie ulega wątpliwości, że jednym z psychologicznych wskaźników "militaryzacji kraju" jest wielkość wydatków wojskowych przypadająca właśnie na 1 mieszkańca. Umożliwia to zestawienie różnic występujących między państwami lokując dany kraj na tle innych. Na początku należy rozpatrzeć te wydatki w cenach bieżących /wq USD/ co ilustruje tabela 12. Z informacji tych wynika że we wszystkich analizowanych państwach w latach 1980-89 następował wzrost tego wskaźnika za wyjątkiem dwóch ostatnich lat w przypadku: Polski, Węgier, Bułgarii i Czechosłowacji - co miało związek zarówno z procesami

Diagram 7.

Źródło: Tabela 10.

Tabela 11. WYDATKI WOJSKOWE PRZYPADAJĄCE NA 1 ŻOŁNIERZA BADANYCH PAŃSTW W LATACH 1980-88 wg CEN STAŁYCH ROKU 1980 /w dolarach USA/

Lp	Kraj	L a t a										Indeks 1988r. 1980=100
		1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988		
1.	AUT	17165	17534	18167	18247	19700	20146	19725	19360	18318	106	
2.	BGR	6146	6724	7077	7304	7670	7939	9589	9672	9416	163	
3.	CSK	16867	17196	17629	17108	18779	19576	21601	22458	22843	135	
4.	DEU	53598	64569	54085	54427	53761	55778	55681	56289	57154	107	
5.	ESP	15664	15888	16152	17548	16021	15156	15579	16467	16507	105	
6.	FRA	53899	53644	52282	53457	59395	60271	51171	54171	64557	120	
7.	GBR	76626	73470	83836	86279	93700	92237	91980	82300	90647	118	
8.	HUN	13490	15990	17520	27754	27923	29764	29762	28443	30364	225	
9.	POL	11459	12532	22213	26452	35266	47134	35306	35802	28335	247	
10.	SWE	52993	53188	51761	49166	50654	52541	53354	51493	51433	97	

Źródło : The Military Balance 1986-87, Londyn 1986, s.212,
The Military Balance 1987-88, Londyn 1987, s.215, 216,
The Military Balance 1988-89, Londyn 1988, s.224.

infalcyjnymi w tych krajach jak i stosowanymi przez IISS kursami walut. Indeks roku 1989 w stosunku do 1980 był największy dla: Hiszpanii, Austrii, Bułgarii, najmniejszy natomiast dla Polski, Węgier oraz Czechosłowacji.

Zgodnie z diagramem 8 najwyższymi średnimi wydatków wojskowych przypadających na 1 mieszkańca w przekroju dziesięciu lat /1980-89/ wykazywały się takie państwa jak: Wielka Brytania, Francja, Szwecja i RFN, natomiast najniższymi: Hiszpania, Austria oraz Polska.

Należy zaznaczyć przy tym, że liczba mieszkańców poszczególnych państw nie miała istotnego wpływu na wzrost wydatków wojskowych przypadających na 1 mieszkańca, ze względu na w miarę stały wzrost liczby ludności wybranych państw /różnice oscylowały w granicach kilku procent/. Rozpatrując wydatki wojskowe przypadające na 1 mieszkańca w cenach stałych z roku 1980 /w USD/, co ilustruje tabela 13, można stwierdzić, że wydatki te były stałe w okresie analizowanych dziesięciu lat. Dotyczyło to takich krajów jak: RFN, Hiszpania, Francja, Wielka Brytania i Szwecja. Natomiast nieznacznie wzrastały w przypadku Austrii. Szybszy wzrost występował w: Bułgarii, Czechosłowacji, Węgrzech i Polsce. Przy czym w tych dwóch ostatnich państwach następował nieporównywalnie szybszy niż w stosunku do pozostałych krajów.

W podobny sposób szeregował wybrane państwa indeks dla roku 1988, przy założeniu, że rok 1980=100.

Najwyższe wydatki przypadające na 1 mieszkańca w cenach stałych z roku 1980 występowały we: Francji, Wielkiej Brytanii, RFN natomiast najniższe w: Austrii, Bułgarii oraz Hiszpanii. Ogólnie omawiany wskaźnik w takich państwach jak: Wielka Brytania, Francja, Szwecja, RFN zdecydowanie przewyższał analogiczne wskaźniki poszczególnych krajów. W Czechosłowacji był mniejszy dwukrotnie, w Bułgarii i Węgrzech niemalże trzykrotnie, a w Polsce i Austrii nawet powyżej tej wartości. W Hiszpanii dla przykładu w stosunku do Wielkiej Brytanii wskaźnik ten średnio wynosił 1:4. Różnice te wynikają podobnie jak w przypadku wydatków wojskowych przypadających na 1 żołnierza nie tyle z różnic w liczbie

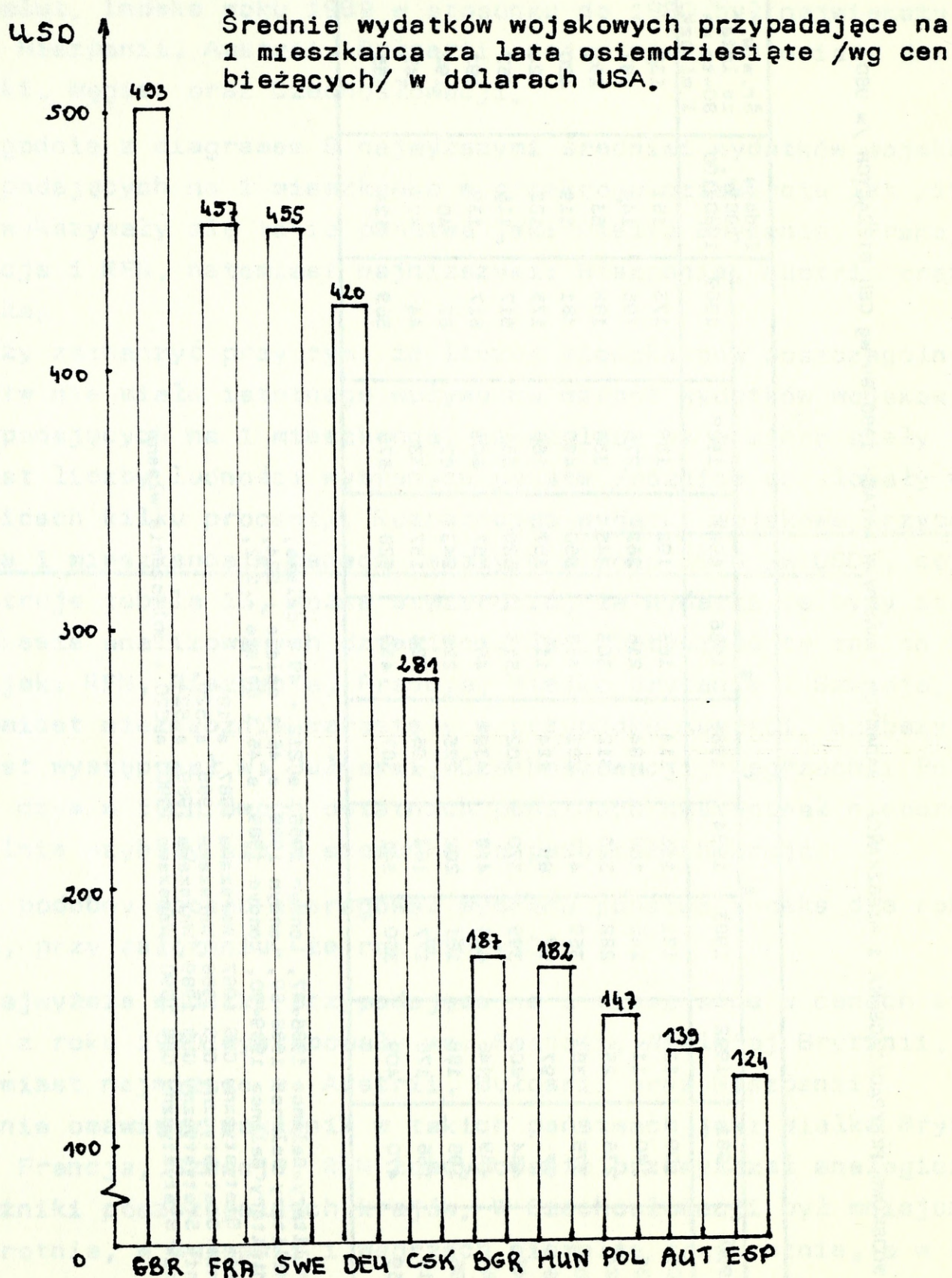
Tabela 12. WYDATKI WOJSKOWE PRZYPADAJĄCE NA 1 MIESZKAŃCA BADANYCH PAŃSTW W LATACH 1980-89 wg CEN BIEŻĄCYCH /w USD/

Lp	Kraj	L a t a										Indeks 1989r. 1980=100	Śr.w.w. za lata 80-te na 1 mieszk.
		1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989		
1.	AUT	107	109	114	121	111	114	163	192	189	173	161	139
2.	BGR	135	140	114	145	168	184	216	262	275	195	144	187
3.	CSK	224	236	255	282	326	312	303	345	335	188	83	291
4.	DEU	403	375	383	359	417	281	453	560	495	481	119	420
5.	ESP	96	97	97	97	89	124	113	187	168	175	182	124
6.	FRA	446	444	405	399	370	302	513	620	551	517	116	457
7.	GBR	444	459	446	444	418	439	487	567	603	617	139	493
8.	HUN	196	195	188	181	202	225	229	243	87	87	40	192
9.	POL	119	156	176	177	184	196	224	157	33	44	37	147
10.	SWE	459	470	409	350	341	387	459	528	578	569	124	455

Źródło: The Military Balance 1986-87, Londyn 1986, s.212 + 49 i dalsze,
The Military Balance 1988-89, Londyn 1988, s.46 i dalsze + 224,
The Military Balance 1989-90, Londyn 1989, s.45 i dalsze + 212,

Rocznik Statystyczny GUS 1987, Warszawa 1987, s.18,
Rocznik Statystyczny GUS 1988, Warszawa 1988, s.520,
Rocznik Statystyczny GUS 1989, Warszawa 1989, s.524,
Rocznik Statystyczny GUS 1990, Warszawa 1990, s.520 + obliczenia własne.

Diagram 8.

Źródło: Tabela 12

Tabela 13. WYDATKI WOJSKOWE PRZYPADAJĄCE NA 1 MIESZKAŃCA BADANYCH PAŃSTW W LATACH 1980-88 wg CEN STAŁYCH ROKU 1980 / w USD/

Lp	Kraj	L a t a										Indeks 1988r. 1980=100
		1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988		
1.	AUT	113	116	120	121	130	145	142	139	131	115	
2.	BGR	104	112	117	120	126	131	158	165	165	159	
3.	CSK	211	218	227	223	251	256	279	290	288	136	
4.	DEU	447	451	446	451	448	450	457	471	471	105	
5.	ESP	135	136	139	151	137	125	131	138	132	98	
6.	FRA	490	499	507	513	509	507	520	533	528	103	
7.	GBR	476	448	505	517	540	532	525	517	503	106	
8.	HUN	130	150	160	264	274	296	294	284	284	218	
9.	POL	103	111	250	274	308	404	379	375	304	295	
10.	SWE	400	411	405	389	399	413	412	410	391	98	

Źródło: The Military Balance 1986-87, Londyn 1986, s.212,
 The Military Balance 1987-88, Londyn 1987, s.215-216,
 The Military Balance 1988-89, Londyn 1988, s.224,
 The Military Balance 1989-90, Londyn 1989, s.208-209,
 Rocznik Statystyczny 1987 GUS, s.520,
 Rocznik Statystyczny 1988 GUS, s.524,
 Rocznik Statystyczny 1989 GUS, s.524,
 Rocznik Statystyczny 1990 GUS, s.520 oraz obliczenia własne.

mieszkańców, ile z poziomu gospodarczego rozwoju poszczególnych państw i możliwości w finansowaniu sfery militarnej.

Kolejnym wskaźnikiem ukazującym poziom wysokości wydatków wojskowych jest ich wielkość przypadająca na 1 km² powierzchni lądowej kraju. Wskaźnik ten nie był publikowany przez The Military Balance, dlatego posłużę się w tym przypadku obliczeniami własnymi. Analizę rozpocznę od przedstawienia wydatków wojskowych przypadających na 1 km² powierzchni kraju według cen bieżących w USD. Problem ten prezentuję w tabeli 14 oraz diagramie 9.

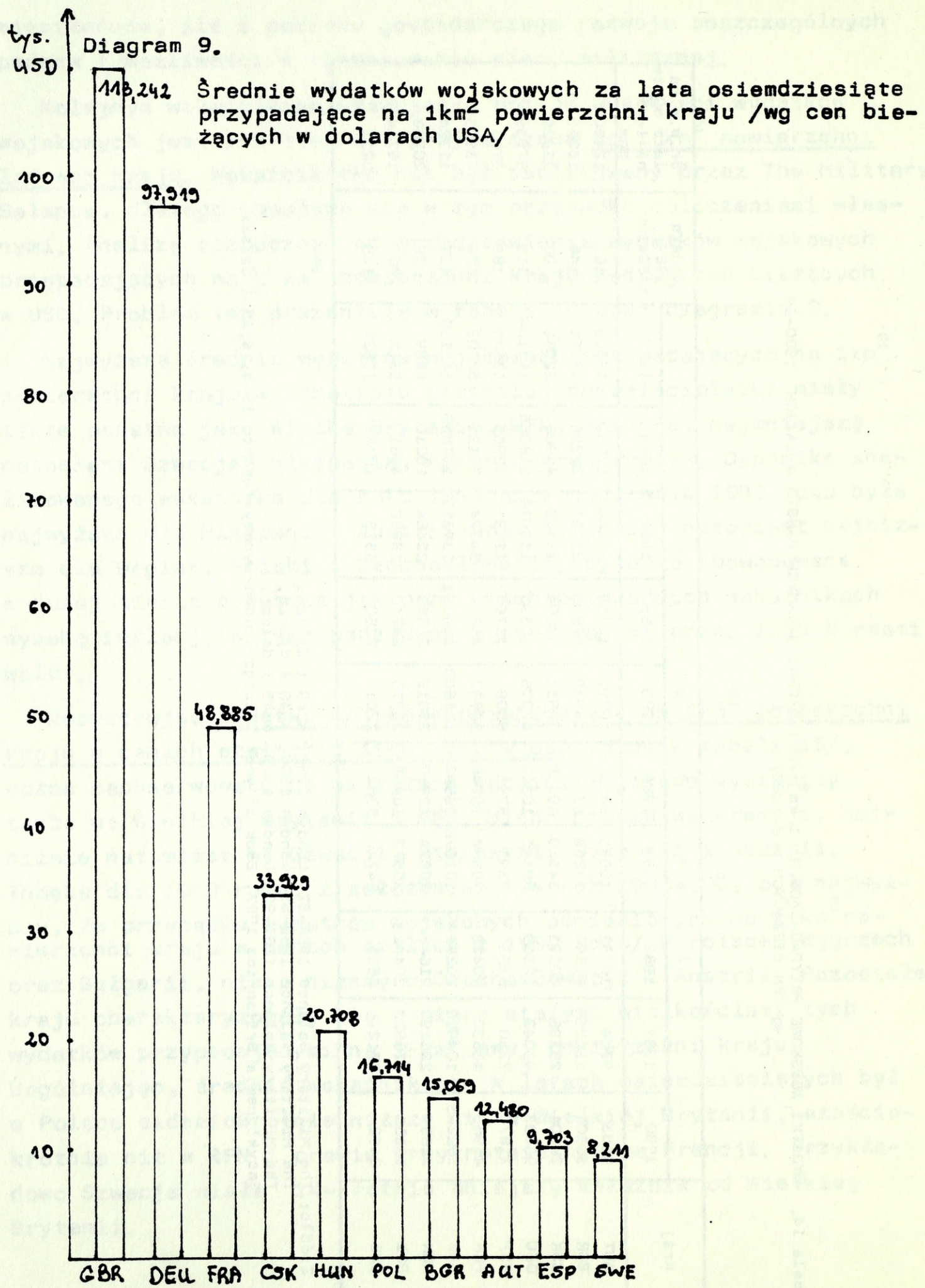
Najwyższą średnią wydatków wojskowych przypadających na 1 km² powierzchni kraju w przekroju ostatniej dziesięcioletki miały takie państwa jak: Wielka Brytania, RFN, Francja, najmniejszą natomiast Szwecja, Hiszpania, Austria oraz Polska. Dynamika analizowanego wskaźnika dla roku 1989 przy podstawie 1980 roku była najwyższa dla Hiszpanii, Austrii oraz Bułgarii, natomiast najniższa dla Węgier, Polski i Czechosłowacji. Było to spowodowane w dużej mierze podobnie jak przy dwóch poprzednich wskaźnikach wysoką inflacją w tych państwach i stosowanymi przez IISS kursami walut.

Rozpatrując wydatki wojskowe przypadające na 1 km² powierzchni kraju w cenach stałych z 1980 roku w USD /dane w tabeli 15/, można zaobserwować, że najwyższe wydatki wojskowe wystąpiły także w: Wielkiej Brytanii i RFN. Nieco niższe we Francji, najniższe natomiast w: Szwecji, Hiszpanii, Bułgarii i Austrii. Indeks dla 1988 roku, z założeniem, że rok 1980=100, był najwyższy, /w przypadku wydatków wojskowych odniesionych na 1 km² powierzchni kraju w cenach stałych z 1980 roku/ w Polsce, Węgrzech oraz Bułgarii, nieco niższy w Czechosłowacji i Austrii. Pozostałe kraje charakteryzowały się w miarę stałymi wielkościami tych wydatków przypadającymi na 1 km² swej powierzchni kraju. Uogólniając, średnio wskaźnik ten w latach osiemdziesiątych był w Polsce siedmiokrotnie niższy niż w Wielkiej Brytanii, sześciokrotnie niż w RFN i prawie trzykrotnie niż we Francji. Przykładowo Szwecja miała 14-krotnie mniejszy wskaźnik od Wielkiej Brytanii.

Tabela 14. WYDATKI WOJSKOWE PRZYPADAJĄCE NA 1 km² POWIERZCHNI BADANYCH PAŃSTW W LATACH 1980-89
wg CEN BIEŻĄCYCH / w USD/

Lp.	Kraj	l a t a										Indeks 1989r. 1980=100	Śr. w.w.za lata 80-te na 1km ² DOW.
		1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989		
1.	AUT	9683	9754	10351	10983	9468	10291	14358	17244	17063	15622	161	12480
2.	BGR	10801	11225	11594	11838	13443	14930	17500	21368	22225	15778	146	15069
3.	CSK	26801	28396	30695	34119	39498	37911	34604	42375	41906	22986	86	33929
4.	DEU	96893	93042	92369	89146	103106	67076	90596	113976	119085	115104	119	97939
5.	ESP	7187	7260	6353	7393	8793	9508	11765	11291	12955	13549	189	9703
6.	FRA	43965	43630	40422	39584	36948	30557	40842	54074	56121	52703	120	43995
7.	GBR	102225	104916	102834	101576	95560	101600	114391	130313	137869	141136	138	113242
8.	HUN	22659	22519	21648	20874	22960	25819	26228	25464	10018	8889	39	20708
9.	POL	13553	17692	20442	20573	18488	23375	24718	18868	4061	5372	40	16714
10.	SWE	8492	8712	7525	6474	6362	7201	7350	8515	10782	10627	125	8211

Źródło: The Military Balance 1986-87, Londyn 1986, s.49 i dalsze,
The Military Balance 1988-89, Londyn 1988, s.46 i dalsze,
The Military Balance 1989-90, Londyn 1989, s.45 i dalsze,
Encyklopedia Britannica 1987, Book of year Chicago-London-Sydney-Toronto 1988, s.15 i dalsze.

Źródło: Tabela 14

Podsumowując analizę częstkowych wskaźników charakteryzujących stopień obciążenia gospodarek narodowych wydatkami wojskowymi należy stwierdzić iż zdecydowanie największe wskaźniki miała Wielka Brytania. Nieco ustępowały jej: RFN, Francja oraz Szwecja. Średnie wielkości klasyfikujące ją na czwartym-piątym miejscu wśród analizowanych państw uzyskiwała Czechosłowacja. Najniższe z rozpatrywanych wskaźników miała z kolei Hiszpania, nieco wyższe: Austria, Bułgaria i Polska. Wypływa stąd wniosek, iż wysoko rozwinięte kraje gospodarki rynkowej mają większe możliwości w przeznaczaniu funduszy na cele militarne od byłych państw socjalistycznych.

Chcąc pogłębić znajomość wpływu wydatków wojskowych na życie indywidualnego mieszkańca kraju w dalszej analizie dokonam porównania prezentowanych wielkości obciążenia militarneogo państwa ze średnim wynagrodzeniem pieniężnym. Wyników własnych obliczeń na ten temat dostarcza tabela 16 oraz diagram 10. Podstawę powyższych wyliczeń stanowiły dane uzyskane z Roczników Statystyki Międzynarodowej. Ze względu na zamieszczone tam w stosunku do niektórych państw informacji o wysokości płac na 1 godzinę, założyłem 186-cio godzinny miesiąc pracy, co przy 12 miesiącach w roku daje 2332 godziny pracy rocznie. Udział wydatków wojskowych w przeciętnym rocznym wynagrodzeniu przypadającym na 1-go mieszkańca wykazywał w ciągu 9-ciu badanych lat /1980-88/ tendencję wzrostową w takich państwach jak: Austria, Bułgaria, Węgry oraz Polska, przy czym w dwóch ostatnich krajach w roku 1988 zanotowano spadek tego udziału. Miała na to wpływ prawdopodobnie nie tylko wyżka przeciętnych płac co zmiany w kursach walutowych. Z kolei takie państwa jak: Czechosłowacja, RFN, oraz Wielka Brytania w latach 1980-84 wykazywały wzrost udziału tych wydatków w przeciętnej płacy, natomiast od roku 1985 spadek. Pozostałe kraje, a mianowicie Francja i Hiszpania wykazywały się w miarę stałym analizowanym wskaźnikiem za wyjątkiem lat 1983-85.

Najwyższe średnie procentowego udziału wydatków wojskowych w przeciętnym wynagrodzeniu, co ilustruje diagram 10 miały w tych latach: Polska, Węgry, Bułgaria i Czechosłowacja. Najniższe

Tabela 15 . WYDATKI WOJSKOWE PRZYPADAJĄCE NA 1 km² POWIERZCHNI BADANYCH PAŃSTW W LATACH 1980-1988 wg CEN STAŁYCH ROKU 1980 / w dolarach USA/

LP	Kraj	L a t a										Indeks 1988r. 1980=100
		1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988		
1.	AUT	10255	10518	10875	10923	11150	13141	12867	12629	11949	117	
2.	BGR	8312	9034	9476	9746	10197	10630	12839	13326	13398	162	
3.	CSK	25347	26136	27333	26965	30437	31117	33948	35292	35183	134	
4.	DEU	107537	108827	107425	108323	107215	107417	108980	111256	12530	105	
5.	ESP	10085	10148	10495	11469	10474	9607	10045	10602	10120	100	
6.	FRA	48310	49483	50502	51363	51184	51156	58642	54158	53920	112	
7.	GBR	109650	103099	116269	119234	124706	123212	121628	120129	117238	104	
8.	HUN	15081	17359	18456	30431	31516	33913	33591	38408	32312	214	
9.	POL	11727	12808	28984	32147	36429	48087	45391	45112	36791	314	
10.	SWE	7398	7603	7514	7214	7398	7674	7670	7661	7339	99	

Źródło:

The Military Balance 1986-87, Londyn 1986, s.212.
 The Military Balance 1987-88, Londyn 1987, s.215.
 The Military Balance 1988-89, Londyn 1988, s.224.
 The Military Balance 1989-90, Londyn 1989, s.209,
 Encyklopedia Brytanica 1987r., Book of year Chicago-London-Sydney - Toronto 1988, s.15 i dalsze.

z kolei: Austria, Hiszpania oraz RFN. Różnica na korzyść państw bloku NATO oraz neutralnej Austrii w stosunku do krajów byłego Układu Warszawskiego wynika głównie z wysokiej średniej pensji osób zatrudnionych w tych pierwszych.

Najwyższe indeksy analizowanego wskaźnika roku 1988, z założeniem, że rok 1980=100, miały Bułgaria oraz Austria, najniższe natomiast: RFN, Francja, Polska i Węgry, przy czym w przypadku tych dwóch ostatnich państw gdyby ukazać indeksy za rok 1987 wyniosłyby one 244% i 377% a zatem byłyby najwyższe wśród ocenianych państw.

Podsumowując należy podkreślić, iż procentowy udział wydatków wojskowych w przeciętnych płacach był o wiele wyższy w krajach byłego socjalizmu w stosunku do krajów gospodarki rynkowej. Powodem tego są niewspółmiernie niskie płace w tych państwach względem analizowanych państw Europy Zachodniej.

Z przeprowadzonej analizy wynika, iż spośród badanych państw kraje bloku NATO oraz neutralne przewyższają pod względem wydatków na cele militarne państwa byłego Układu Warszawskiego. Najwyższy poziom wydatków wojskowych był w badanej dekadzie lat 80-tych w Wielkiej Brytanii. Nieznacznie wyprzedzała ona RFN oraz Francję. Mimo przewagi tych państw w wielkości analizowanych wydatków nad innymi krajami, wysoko rozwinięte gospodarki narodowe tych pierwszych powodują niewielkie obciążenie budżetów państwowych. W byłych państwach socjalistycznych wydatki wojskowe powodowały dość znaczny uszczerbek w dochodach tych państw. Najniższe wydatki były w: Bułgarii, Węgrzech oraz w Polsce. Powodem tego stanu są słabo rozwinięte gospodarki narodowe tych krajów.

Rozpatrując ogólnie badane wskaźniki możemy stwierdzić, iż wydatki wojskowe w większości państw kształtują się w stałych wielkościach lub wykazują nieznaczny wzrost. Najwyższy wzrost można zanotować w Bułgarii natomiast w Polsce i Węgrzech od lat 1987-88 spadek tych wydatków.

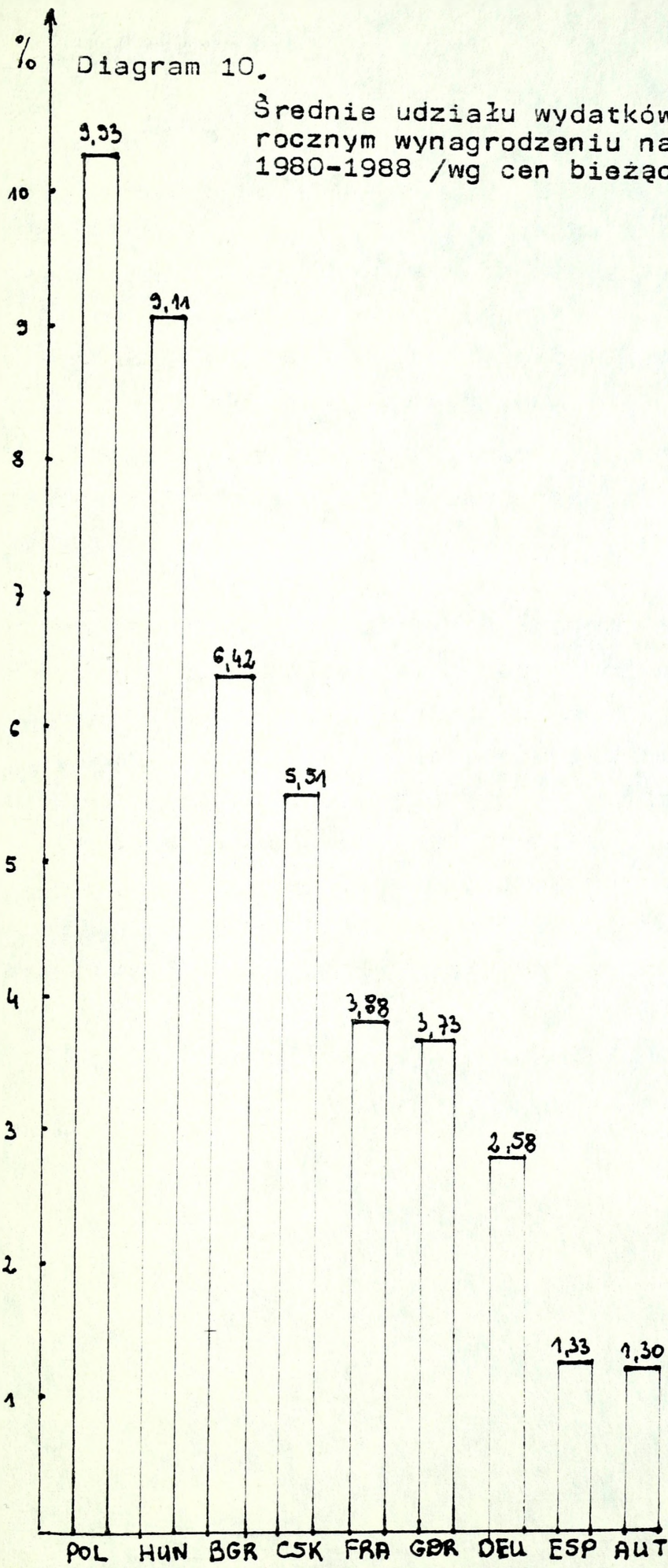
Tabela 16. UDZIAŁ WYDATKÓW WOJSKOWYCH W PRZECIĘTNYM ROCZNYM WYNAGRODZENIU PRZYPADAJĄCYM NA 1 MIESZKAŃCA W BADANYCH PAŃSTWACH W LATACH 1980-1988 /wg cen bieżących w dolarach USA w %/.

Lp	Kraj	L a t a										Indeks 1988r. 1980=100	Śr. udział w.w. w przec. rocz. wynagr. na 1 mieszka- nia za 80 lata
		1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988			
1.	AUT	1,03	1,13	1,16	1,36	1,38	1,39	1,42	1,40	1,41	137	1,30	
2.	BGR	4,95	5,05	5,28	5,45	6,38	7,06	7,08	7,60	8,92	180	6,42	
3.	CSK	4,88	5,08	5,39	5,84	6,68	6,26	5,17	5,20	5,05	130	5,51	
4.	DEU	2,64	2,66	2,73	2,84	3,77	1,89	2,31	2,30	2,12	80	2,58	
5.	ESP	1,20	1,20	1,39	1,50	1,36	1,53	1,08	1,38	1,29	108	1,33	
6.	FRA	3,99	4,38	3,59	4,48	4,49	2,72	3,83	3,80	3,65	91	3,88	
7.	GBR	3,16	3,69	4,06	4,19	4,64	3,64	3,69	3,24	3,26	103	3,73	
8.	HUN	6,11	5,43	5,81	6,27	8,98	16,03	13,74	14,31	5,34	87	9,11	
9.	POL	3,15	13,52	10,9	10,02	11,50	12,9	12,73	11,88	2,75	87	9,93	

10. SWE^{1/}

Źródło: The Military Balance 1986-87, Londyn 1986, s. 49 i dalsze,
The Military Balance 1988-89, Londyn 1988, s. 46 i dalsze,
The Military Balance 1989-90, Londyn 1989, s. 45 i dalsze,
Rocznik Statystyki Międzynarodowej 1987, GUS s. 305-306,
Rocznik Statystyczny GUS 1988, s. 534
Rocznik Statystyczny GUS 1989, s. 541
Rocznik Statystyczny GUS 1990, s. 537

1/ Dla Szwecji statystyki podają jedynie płace dla przemysłu i budownictwa.

Źródło: Tabela 16.

9. Zakończenie

Z analizy potencjalnych zagrożeń militarnych oraz możliwości gospodarczych państwa powinien wynikać poziom wydatków wojskowych. Nie może on także odbiegać od wielkości kwot przeznaczonych na ten cel w państwach regionu. Prezentowana powyżej analiza wskazuje, jak bardzo w Polsce problem odpowiedniej skali finansowania sfery obronności został zaniedbany.

Uchwalony na 1991 rok budżet państwa przez Sejm RP przeznaczył na wydatki związane z obronnością kraju kwotę w wysokości 23,3 bln zł. Jest to w dalszym ciągu stan wydatków na poziomie przetrwania wojsk, a nie jego rozwoju. Uświadomienie powyższych proporcji na tle wydatków innych państw Europy, wskazuje że nie można dalej ograniczać poziomu naszych wydatków wojskowych. Kwota bowiem ok. 2 mld. dol. nie odpowiada potrzebom Wojska Polskiego, jak również panującym tendencjom w najbliższym naszym otoczeniu. Zdając sobie sprawę z sytuacji gospodarczej naszego państwa trudno dziś żądać większych nakładów budżetowych na siły zbrojne. Należy mieć jednak świadomość tego, że w miarę poprawiania kondycji ekonomicznej Polski, musi nastąpić wyraźne zasilenie finansowe naszego wojska, aby zmniejszyć w tym zakresie występujące obecnie różnice w stosunku do krajów leżących w naszym regionie, na co dobitnie wskazuje analiza w niniejszej pracy.